

ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS

ACTA JURIDICA ET POLITICA

Tomus LXVIII.

Fasc. 23.

SZOMORA ZSOLT

Nemi erkölcs mint jogi tárgy?

(Történeti aspektusok a magyar, a német és az osztrák
büntetőjogban)

SZEGED
2006

Edit

Comissio Scientiae Studiorum Facultatis Scientiarum Politicarum et
Juridicarum Universitatis Szegediensis

ATTILA BADÓ, ELEMÉR BALOGH, LÁSZLÓ BLUTMAN, PÁL BOBVOS,
LÁSZLÓ BODNÁR, ERVIN CSÉKA, JÓZSEF HAJDÚ, MÁRIA HOMOKI-
NAGY, ÉVA JAKAB, JENŐ KALTENBACH, TAMÁS KATONA, JÁNOS
MARTONYI, IMRE MOLNÁR, FERENC NAGY, PÉTER PACZOLAY,
BÉLA POKOL, JÓZSEF RUSZOLY, IMRE SZABÓ,
LÁSZLÓ TRÓCSÁNYI

Redigit
KÁROLY TÓTH

Nota
Acta Jur. et Pol. Szeged

Kiadja

a Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának
tudományos bizottsága

BADÓ ATTILA, BALOGH ELEMÉR, BLUTMAN LÁSZLÓ, BOBVOS PÁL,
BODNÁR LÁSZLÓ, CSÉKA ERVIN, HAJDÚ JÓZSEF, HOMOKI-NAGY
MÁRIA, JAKAB ÉVA, KALTENBACH JENŐ, KATONA TAMÁS,
MARTONYI JÁNOS, MOLNÁR IMRE, NAGY FERENC, PACZOLAY
PÉTER, POKOL BÉLA, RUSZOLY JÓZSEF, SZABÓ IMRE,
TRÓCSÁNYI LÁSZLÓ

Szerkeszti
TÓTH KÁROLY

Kiadványunk rövidítése
Acta Jur. et Pol. Szeged

ISSN 0324–6523 Acta Univ.
ISSN 0563–0606 Acta Jur.

*„Amíg a jogrend más területein pontosan meghatározhatók azok az életjavak, amelyeket büntetőjogi szankciókkal kell védenünk, addig a nemi erkölcs elleni bűncselekmények területén a határok félreismerhetetlen elmosódásával állunk szemben. [...] Milyen jogi tárgyat védünk a vérfertőzés rendelkezései révén? Miért büntetjük a homoszexuális cselekményeket? Ha jobban megnézzük, akkor kultikus-szagrális elképzelések olyan atavisztikus maradványaiba ütközünk, amelyek értelme mára már régen elveszett, de amelyeket még mindig féltve őrzünk, hogy a jogrend pátoaszát ne veszélyeztessük.”**

Bevezetés

A szexualitás, mint az emberi és társadalmi létezéshez nagyon szorosan kapcsolódó jelenség, mint kifejezetten életközeli téma és terület, mindig is a legkülönbébb szabályozások, szabályozási kísérletek tárgyát képezte, minden kor és kultúra magától értetődően és „saját jogon” szabályozta azt. Egyetlen társadalom sem létezett, amely valamilyen módon ne szabályozta volna a nemi életet.¹ A nemiség kiindulós és célpontja (volt) a legkülönbözőbb teóriáknak és értékeléseknek; a vélemények katalógusa a durva lenézéstől és elítéléstől a tartózkodó(bb) álláspontokon keresztül a testi élvezetek fenntartás nélküli igenléséig terjed(t).² Ugyanakkor, paradox módon, e szabályozási igények éppen abból fakadhatnak, hogy a szexualitás biológiai-pszichológiai szempontból nagyon is képlékeny, nem pontosan körülhatárolható jelenség, és talán éppen ez a jellemzője is teszi szükségessé a társadalmi intézményrendszerbe normákon keresztül történő beágyazását.³

E normatív megközelítésének mindemellett az is érdekessége, hogy a nemiséggel kapcsolatos jogi szabályozás a kezdetektől fogva szinte kizárólag a büntetőjog területén található. Tehát a jogi normarendszerbe történő beépítés módja nagyon egyszerűen leírható: az ember szexuális magatartásával szemben tilalmak felállítása és azok megszegésének súlyos, büntetőjog általi szankcionálása. Egyéb jogterületeken nem találhatunk semmiféle szabályozást a szexualitással kapcsolatban.⁴

* BADER egykori német legfőbb ügyész 1950-ben tartott előadásából idézi JÄGER 1957, 5. p.

¹ MAYER 1972, 123. p.

² HOCHHEIMER 1963, 84. p.

³ Vö. uo. 87. p.

⁴ A szexualitás és nemiség kifejezéseket itt szoros értelemben használom, így például a házassággal, családdal kapcsolatos szabályok vagy a női/férfi nem lehetséges jogi relevanciái figyelmen kívül maradnak. De nem tartoznak ide a prostitúció kérdései sem, mert a prostitúció nem közvetlenül a nemi magatartás, hanem egyéb körülmények folytán jut (büntető)jogi jelentőséghez. Mindezek, a

A nemiség a büntető(jog) mellett megjelenik a másik társadalmi normarendszerben, az erkölcsben is. A kérdés ezzel kapcsolatban az, hogy a szexuális magatartások, cselekmények erkölcsi és büntetőjogi megítélése mennyire esik/eshet egybe, az erkölcsi tilalmak mennyiben jelentenek/jelenthetnek büntetőjogi tilalmakat is. E kérdés kényszerűen vetődik fel a büntetőjogászban akkor, amikor elolvassa a nemi bűncselekményeket szabályozó Btk-beli Cím megjelölését: „A nemi erkölcs elleni bűncselekmények” (XIV. Fejezet II. Cím). Alapfeladatnak látszik annak tisztázása, hogy mi is rejlik e megjelölés mögött, amellyel a törvény a nemi erkölcs megsértését, a nemi erkölcs elleni támadásokat pönalizálja.

E vizsgálódás során nem kerülhető meg a szexuális bűncselekmények történetének áttekintése. A történeti vizsgálatot pedig – kiindulva a kitűzött alapfeladtból – azon szempont mentén kell elvégezni, hogy vajon milyen védelmi igények és érdekek húzódtak meg a bűncselekménnyé nyilvánítás mögött. E módszertan röviden úgy foglalható össze, hogy *a szexuális bűncselekmények jogi tárgyainak retrospektív keresését* tervezem elvégezni.

Természetesen hangsúlyozni kell, hogy a jogi tárgy a modern büntetőjogtudomány által létrehozott kategória, amely a 19. század derekától kezdett elterjedni a német nyelvű büntetőjogi irodalomban.⁵ Ez azonban nem jelenti azt, hogy korábban ne húzódtak volna meg többé-kevésbé pontosan meghatározható érdekek és igények a nemi (és minden más) bűncselekmény kriminalizálása mögött. A következőkben tehát arra teszek kísérletet, hogy – amennyire lehetséges – megpróbáljam feltárni e jogi tárgyakat, és felvázolni egy történeti ívet ezek (át)alakulásáról, eltűnéséről, feléledéséről. Ennek során elengedhetetlennek látszik a nemi erkölcs jogi tárgy szerepben történő részletes vizsgálata, így a tanulmány központi helyen foglalkozik azokkal a büntetőkódexekkel, amelyek a szabályozás középpontjába a nemi erkölcs kategóriáját állítják.⁶ Ezek a törvények jelentik a későbbi és a mai napig tartó reformfolyamatok kritikai alapját és így kiindulópontját. A dolgozat harmadik része a nemi erkölcs szerepének térvesztésével foglalkozik.⁷

Mindemellett kerülni szeretném azt – a tételes büntetőjogász történeti vizsgálódásából könnyen kirajzolódó – látszatot, hogy a szexuális bűncselekmények hatályos szabályainak eredetét régi évszázadokra vezessem vissza, és felfedezni véljem

szexualitáshoz tágabb körben kapcsolódó jelenségek – mint ismeretes – más jogterületeken is jelentőséggel bírnak.

⁵ Erről áttekintést ad – többek között – JÄGER 1957, 6–28. p.

⁶ A német nyelvű országok büntetőkódexeiben a nemi erkölcs elleni bűncselekményeket *Sittlichkeitsdelikte* kifejezéssel jelölik. Ennek szó szerinti fordítása erkölcsösség elleni bűncselekmények lenne. E fordítás azonban nem helyes, mert a német nyelvű országokban e kifejezéshez speciális tartalom kapcsolódik, ugyanis a *Sittlichkeit* kifejezést a 19. századtól speciális szexuális tartalommal használják, így az nem az általában vett, hanem kizárólag a nemi vonatkozású erkölcsösséget jelenti (az etimológiához lásd MADER – HÖLZL 2000, 237–238. p.). *Ahol a tanulmányban a Sittlichkeitsdelikte kifejezést használom, az alatt nemi erkölcs elleni bűncselekményeket kell érteni.*

⁷ A vizsgálódás során egyetlen és kifejezetten témaspecifikus korszakolási szempontot alkalmazok, az alapján a történeti ív alapján, amely a nemi bűncselekmények jogi tárgyainak változásából kirajzolódik.

a hatályos jogintézmények elődjét.⁸ Épp az ellenkezője vezérel: bizonyos esetekben rámutatni arra, hogy a hasonlóság mögött valójában különbözőség rejlik, mert a feltevés az, hogy az elmúlt századokban más és más védelmi érdek húzódhattott meg hasonló büntetőjogi rendelkezések mögött.

A téma kidolgozása során *jog-összehasonlításra* is sor kerül, egyrészt, mert ez önmagában is tanulságokkal szolgálhat, másrészt pedig azért, mert a feltett kérdéssel kapcsolatban a német nyelvű jogirodalom alapvető információkkal szolgál. Jog-összehasonlítás esetén mindig kérdés a vizsgált országok körének megvonása. Témánk esetében a magyar mellett a német és az osztrák büntetőjog változásaira fogok részletesebben kitérni. A magyar büntetőjog fejlődése nem választható el a német és osztrák fejlődéstől, a Csemegi-kódex hatályba lépéséig érvényesülő büntető szokásjogunkra meghatározó befolyással voltak az osztrák és – osztrák közvetítéssel – a német büntető törvények.⁹ A közös történeti háttér fényében, a Csemegi-kódex időszakától kezdődően is a német és az osztrák szabályozást vonom be a részletes összehasonlítás körébe.

Általában is igaz, hogy egy konkrét téma kapcsán túl sok ország szabályozásának vizsgálata parttalanná teheti az elemzést, és különösen igaz ez a nemi bűncselekményekre (pláne ezek történeti vonatkozásaira), ahol is akkora különbségek jelentkeznek, amelyek objektív korlátját képezik az összehasonlításnak.¹⁰

E téma de lege lata és ferenda vonatkozásaival foglalkozó büntetőjogász számára, úgy érzem, elengedhetetlen a címben foglalt kérdés körüljárása ahhoz, hogy a hatályos szabályozással kapcsolatban megalapozottan tudjon állást foglalni. A fent kiemelt „mottó” mellett hadd idézzek még egy olyan megállapítást, amely motivációként szolgált e tanulmány elkészítéséhez. A téma (kultur)történeti fejlődéséről kialakult általános elképzelést *Woesner* így foglalta össze 1968-ban: „A nemi bűncselekmények hatályos szabályozását alakító ideológia gyökerei babiloni és izraeli előírásokig nyúlnak vissza. Megtalálhatók a korai kereszténységben, a pitagoreusok, a sztoikusok, a skolasztika, a pietizmus és a puritanizmus tanaiban. A gyökerek közé tartoznak a fajfenntartás racionális és egykoron nélkülözhetetlen parancsai, amelyek a szexualitást kizárólag a megtermékenyítés szolgálatába kívánták állítani. Ezek a keleti mitológiákhoz csatlakozva a nemiséget mint bűnbe

⁸ E módszertani kérdéshez lásd HULL 1997, 221–222. p.

⁹ E kérdéshez lásd 1.4.

¹⁰ Amíg például a civilizáltnak tartott Egyesült Államok bizonyos tagállamaiban a felnőttek közötti konszenzuális homoszexuális magatartások bűncselekménynek minősülnek, vagy amíg egyes iszlám országokban testi büntetésekkel sújtják a nő házasságtörését, addig a büntetőjog-összehasonlítás e tág körben csak e nagy különbségek tényszerű rögzítésére vállalkozhat. Találón fogalmazza meg SCHMOLLER, hogy a történeti és összehasonlító vizsgálatok azt mutatják, hogy azon országok, amelyek esetében meghatározó a vallási fundamentalizmus vagy egy világnézeti ideológia, hajlamosak arra, hogy extrém módon alakítsák a nemi deliktumok büntetendőségét. A szexuális bűncselekmények más deliktumokhoz képest nyilvánvalóan „fogékonyabbak” arra, hogy szabályozásuk során az érzelmileg színezett vallási vagy más világnézeti ideológiák felülírják a racionális kriminálpolitikai megfontolásokat (SCHMOLLER 2000, 23–24. p.).

esést, mint öröklött bűnt bélyegezték meg. A természettel ellenséges spiritualizmus és aszketizmus maradványai ma is hatnak.”¹¹

Talán nem alaptalan igény a tételes jogász részéről, hogy témája történetét illetően megpróbáljon – a lehetőségeihez képest – tisztábban látni attól, mint ahogyan ezt az előbbi idézet lehetővé teszi.

1. A nemi erkölcs mint jogi tárgy megjelenéséig terjedő időszak

Azok a bűncselekmények, amelyeket ma szexuális bűncselekményekként vagy nemi erkölcs elleni bűncselekményekként jelölünk meg, és amelyek kizárólag nemi cselekményeket pönalizálnak, ilyen minőségükben ismeretlenek voltak a 19. századi kodifikációk előtti időben.¹² Amíg a középkorban legtöbbször csak szórványos rendelkezésekre bukkanhatunk, addig az abszolutista állam már a nemi életet is mindenhatóan kívánta szabályozni, és e „Sozialdisziplinierung” keretében szexuális magatartások sorát nyilvánította büntetendővé. De e bűncselekményeket nem mint összetartozó egységet fogta fel, hanem más és más kritériumok és célok mentén üldözte azokat, mint a későbbi törvényhozások. Ezért nem helyes, ha a régebbi idők vonatkozó büntetőjogi rendelkezéseit a mai szemléletünkkel ítéljük meg, ezek nem tekinthetők pusztán a modern szabályozások előfutárainak. E problémával kapcsolatban szemléletes példát szolgáltat maga a „szexualitás” szó, amely a 19. század nyelvi és gondolati nívója volt, és első felbukkanásakor a növények megtermékenyítésének megjelölésére használták. Amennyire ismeretlenek voltak a ma használt fogalmaink a 19. század előtt, annyira különösnek tűnnek számunkra a korábban használt megjelölések (pl. fajtalanság, idő előtti elhálás, szodómia).¹³

1.1. Kollektív jogi tárgyak – szociális beágyazottság

1.1.1. A nemi ösztön szükségképpen társadalmi korlátokba ütközik, hisz a szexualitás (elsősorban a közösülés) és az utódnemzés elválaszthatatlanul összekapcsolódnak. Ezért már az ősi egyszerű népeknél is tapasztalható a házasság előtti, illetve az azon kívüli nemi élettel kapcsolatos fenntartás, mert így a lány akkor szülhet gyermeket, amikor még nem tudja etetni, felnevelni. Így a születéssel és a házassággal kapcsolatos korlátozások már a primitív népeknél is megtalálhatók voltak, sőt a nemi élet szabályozása több helyütt a törzsi vallás részévé vált. Feltételezhető, hogy az ebből a megfontolásból eredő aszkézis kelt önálló életre a későbbi nagy vallásokban.¹⁴

¹¹ Idézi BOCKELMANN 1972, 400. p.

¹² A retrospektív szemlélet miatt azonban a továbbiakban is a nemi bűncselekmények megjelölést fogom használni.

¹³ HULL 1997, 221–222. p.

¹⁴ MAYER 1972, 119–120. p. Az ókori jogokban és így a római jogban is a legelső ilyen jellegű bűncselekmény a házasságtörés volt. A már kifejezetten nemi bűncselekményekről rendelkező Lex

Ami az európai jogfejlődést illeti, e társadalmi szükség jól tükröződik abban, hogy a kora középkortól kezdve *kollektív jellegű jogi tárgyak álltak a büntetendőség hátterében*.

Így például a házasságon kívüli fajtalanságot a *nemzettség* mint társadalmi egyesség elleni támadásnak tekintették a germán időkben. Szintén a nemzetiséget sértette a nőrablás, a későbbi frank időkben is, s ezt jól mutatja az a tény, hogy a száli frank szokásjog (*lex salica*) szerint az elrabolt nő tudattartalma, a cselekménybe való beleegyezése közömbös volt. A későbbi középkori világi felfogás szerint is, a nőrablás vagy a szűz lány meggyalázása nem a nő individuális szféráját, hanem sokkal inkább a *családhoz való társadalmi kötődését* sértette.¹⁵

1.1.2. Közvetlenül a frank időket követően az egyház és a morálteológiai elképzelések fejtenek ki döntő hatást a nemi bűncselekmények megítélésére. A 11–12. századtól a házasságot szentségnek tekintik, és így a *házasság* intézményét sértő minden nemi cselekményt vétkeknek minősítenek, és az egyház „bűnüldözési hatáskörébe kerül”. Ezzel kezdődik a szexuális bűncselekmények palettájának extrém kiszélesedése, amely röviden úgy jellemezhető, hogy a házasságon belüli közösülésen kívül minden más konszenzuális szexuális cselekmény a kánonjogba ütközik. Tehát *a világi jogalkotó szórványos rendelkezéseivel ellentétben az egyház egységesen szemlélete e cselekményeket*: a „szexuális rendetlenség” elleni több évszázados harca során a vétkeket precízen osztályozta, ehhez igazodóan pénzbírságokat határozott meg, azok egész katalógusát állította fel. A pénzbírság elsősorban azt a célt szolgálta, hogy a bűnbánó vétkest visszavezesse a közösséghez.¹⁶

Az egyház itt említett hatásköreit az állam a 14–15. századtól fokozatosan átvette, és ez oda vezetett, hogy a késői középkorban, és különösen a reformáció időszakában már nem lehetett elválasztani a vallási-erkölcsi rendet a világi rendtől. Témánk szempontjából az a legérdekesebb, hogy a világi jog a vallási okok mellett továbbra is szociális és gazdasági érdekeket követ akkor, amikor azonosul az egyház morális parancsaival. A családapák és céhmesterek felismerték, hogy a „szexualitást rendszabályozó” jogalkotás bizonyos körülmények között a családi és gazdasági érdekeiket is szolgálja.¹⁷

Erre szemléletes példát szolgáltatnak a házassági joggal való összefüggések. A 16. századig ugyanis pap közreműködése nélkül is érvényes házasság jöhetett létre a kölcsönös házasságkötési szándék egymás előtti kijelentésével és az azt követő elhálással.¹⁸ Ez a lehetőség – különösen a városokban – ahhoz vezetett, hogy a fiatalok nagyobb számban kötöttek házasságot titokban, szüleik beleegyezése nélkül, akik pedig a házasságot mint a társadalomba való betagozódás eszközét tekintették. Mivel az ilyen házasságkötések ellen az egyházjog útján elvileg nem lehetett fel-

Julia de adulteris coercedis (Kr.e. 17.) is túlnyomóan népesedéspolitikai okokból született (SCHROEDER 1975, 15. p.; ANGYAL 1937, 5. p. és MERÉNYI 1987, 101–102. p.)

¹⁵ GROTE 2000, 113–114. p.

¹⁶ GROTE 2000, 114. p. és HULL 1997, 223–224. p.

¹⁷ HULL 1997, 224. p.

¹⁸ GROTE 2000, 116. p.; BÉLI 1999, 202. p.

lépni, ezért a világi törvények a 14. századtól kezdve ennek kísérőjelenségeivel szemben léptek fel, így az ilyen házasságkötéshez való segítségnyújtással (házassági kerítés), az élettársi kapcsolattal és a nem házások nemi kapcsolatával (ún. egyszerű fajtalanság) szemben.¹⁹

Az egyház a házasságot szentségnek tekintette, az állam pedig a társadalmi rend alapjának, a vidéki földművelés és a városi céhtermelés nélkülözhetetlen kerekének, a polgárjog megszerzése feltételének; azaz a házasság volt a társadalmi reprodukció rendező elve.²⁰

Az egyházi és az állami morál társadalom általi legitimáltságát mi sem mutatta jobban, mint a különböző szegyenbüntetések (Schandstrafe) jelentősége, amelyek bizony hatástalanak maradtak volna akkor, ha nem követte volna őket általános megvetés és a szegyenbüntetéssel sújtott személy közösség általi mellőzése, kirekesztése.²¹

Az egyházi jog és a világi büntetőjog között e téren tapasztalható „integrálódási folyamat” a reformáció időszakától tetőzött, ami a büntetendőség körének extrém kiterjesztésében és a büntetések lényeges súlyosításában érhető tetten (a lutheri parancsolat még a házasságtörő férfivel szemben is halálbüntetést rendelt). A felerősödött morális szemlélet mellett azonban mégis azt mondhatjuk, hogy tudatos (és a maga módján racionális) korszaka volt ez a büntetőjog történetének. Az államnak ugyanis viselnie kellett a „szexuális rendetlenség” következményeit: a tömeges magzatelhajtásokat, a házasságon kívüli születeket, a gyermeköléseket és a gyermekkitételeket, és a nemi betegségeket.²²

Az abszolutista állam büntetőjoga „csak” a szodómia, a bestialitás²³ és a bizonyos mértékben a vérfertőzés esetében látszik elveszíteni racionális háttérét, ezen cselekmények kegyetlen büntetése szinte kizárólag vallási háttérrel és eltúlzott szimbolikus jelentőséget takar. Minden egyéb konszenzuális „nemi kicsapongást” a házasságra mint jogi tárgyra való károságuk alapján osztályoztak, és ehhez igazodtak a büntetések is.²⁴

¹⁹ GROTE uo.

²⁰ HULL 1997, 227. p.

²¹ Uo. 232. p.

²² MAYER 1972, 126–127. p. A házasságon kívüli nemi élet és a gyermekölés összefüggésének problematikáját érintően, az eltitkolt terhességgel és szüléssel, valamint a gyermeköléssel kapcsolatos gyanúbüntetésekhez lásd BALOGH 1993, különösen 153–161. és 167–172. p. A házasságon kívüli közösülés folytán a nő elvesztette nemi becsületét, és a terhesség eltitkolásával, illetve a gyermeköléssel ezt kívánta megmenteni (ún. Ehrenrettungs-Motiv. uo. 158–159. p.). Ez az összefüggés később fontos érv volt a házasságon kívüli konszenzuális nemi kapcsolatok dekriminalizálása mellett (lásd 34. l.j.).

²³ A szodómia megjelölés az egyenműek közötti szexuális kapcsolatra, a bestialitás pedig az állattal való fajtalanságra utal.

²⁴ HULL 1997, 226. p.

1.2. A közerkölcs mint átfogó jogi tárgy önállósodása

A büntetőjogi rendelkezések fent vázolt szociális beágyazottságának szem előtt tartása mellett vizsgálható az a folyamat, amellyel megkezdődik a közerkölcsnek mint jogi tárgynak a valláserkölcs mellett történő megjelenése, majd később leválasztódása. Az egyházi joghatóság háttérbe szorulásával a nemi deliktumok vallási karaktere mellett megjelenik a közerkölcs (öffentliche Sittlichkeit) fenntartásának igénye.²⁵

1.2.1. Így a *Constitutio Criminalis Carolina* (C.C.C.) szövegezésében is feltűnik a vallási karakter, amikor a releváns bűncselekmények kapcsán például „a házasság szent intézménye” kitételt olvashatjuk. Az isteni rend védelme mellett azonban a C.C.C. időszakában már megjelenik az állami hatalomnak mint az isteni világrend fenntartójának védelme.²⁶ Ha konkrétan a nemi bűncselekményeket vizsgáljuk, elmondható, hogy a C.C.C. azokat még nem nemi erkölcs elleni bűncselekményeknek nevezte, de egymás után szabályozta, amiből arra lehet következtetni, hogy e deliktumok tartalmi hasonlósága már abban az időben is nyilvánvaló volt. Itt tehát már megjelenik a nemi erkölcs elleni bűncselekmények rendszertani egységként történő kezelése anélkül, hogy még ekként minősítenék őket (116–123. cikkek: természet elleni fajtalanság, vérfertőzés, nőrablás, erőszakos közösülés, házasságtörés, kettős házasság és kerítés). Azonban e bűncselekmények mögött is a kollektív jogi tárgyak vannak túlsúlyban. Ez a házassággal kapcsolatos bűncselekményeknél nem szorul magyarázatra, annál inkább az erőszakos közösülésnél, a nőrablásnál vagy a kerítésnél. E bűncselekmények ugyanis a nő nemi becsületét védték, amely azonban nem a nőt, hanem a családját illette meg, a nő családjához kapcsolódott, így ennek kapcsán sem beszélhetünk individuális jogi tárgyról. Összességében az mondható el, hogy a C.C.C. a nemi bűncselekmények jogi tárgyának elsősorban a *közösségi együttélés rendjét* tekintette.²⁷

Az isteni parancs háttérbe szorulását jól jelzik a 16–17. századi ún. Polizeiorndnugok, amelyek az élet szinte minden területét rendszabályozni kívánták. A „Polizei” szót ekkor nem a mai értelmében használták, hanem egy olyan jogelvet takart, amely a közösségi élet rendjének megtartását, illetve helyreállítását célozta. A Polizeiorndnugok esetében már egyértelműen a közerkölcs mint morális tisztességesség a védendő érdek, amelyet az istenkáromlás, a káromkodás, a részegség, a dözsölés, a szerencsejáték, az étkezésben és a ruházkodásban pedig a luxus tilalmával kívántak biztosítani. Többek között ruházkodási, esküvői és temetési rendeletek sokaságát bocsátották ki ekkoriban.²⁸ A C.C.C.-hez képest a Polizeiorndnugok bővítették a kriminalizáció körét a nemi bűncselekmények területén, hiszen beavatkoztak az önkéntes, szabad szexuális szférába is azáltal, hogy a

²⁵ GROTE 2000, 116. p.

²⁶ Uo. 115–116. p.

²⁷ MADER – HÖLZL 2000, 238–239. p.

²⁸ Uo. 240. p. és GROTE 2000, 117. p.

házasság előtti/házasságon kívüli önkéntes nemi kapcsolatokat fajtalanságként minősítették és büntették.²⁹

A magyar helyzet szempontjából is fontos megemlíteni, hogy az 1656-ban Alsó-Ausztria számára Ferdinánd császár által kiadott *Praxis Criminalis* lényegében a C.C.C. nemi bűncselekményekre vonatkozó rendelkezéseit vette át, a szabályozás terjedelmének lényeges növelésével és a rendelkezések alkalmazhatóbbá tételével.³⁰ A *Praxis Criminalis* jelentős hatással volt a magyar büntető szokásjogra (lásd 1.4.).

1.2.2. A 18. század első felének törvényeit (az 1721-es porosz Landrecht, az 1751-es Codex Juris Bavarici, sőt még az 1768-as C.C. Theresiana is) még mindig a teológiai alapú büntetőjogi elképzelések hatották át. Így a nemi deliktumokat továbbra is szigorúan büntették. Az individuális jogi tárgyak továbbra is teljesen alárendelt szerepben maradtak, a védendő érték a közérkölc volt. Sőt a C.C. Theresiana a közösség általános jóléte/jólléte (Wohlfahrt) mellett továbbra is figyelemmel volt vallási szempontokra (például a 76. cikkében a vérfertőzést mint Isten és a természet előtt förtelmes bünt bünteti).³¹

A C.C. Theresiana – a C.C. Carolinához hasonlóan – egymás után sorakoztatta fel a nemi deliktumokat (74-82. cikkek: szodómia, vérfertőzés, erőszakos közösülés, házasságtörés, kettős házasság, nőrablás, kerítés, fajtalanság, konkubinátus, prostitúció és hitetlennel való nemi érintkezés). Ennek ellenére a Theresiana időszakában a nemi erkölcs fogalma még mindig nem specifikálódik, sőt a közérkölc kategóriájának nagy mértékű bővülése tapasztalható, olyannyira, hogy minden bűncselekményt erkölcstelennek tekintettek.³²

1.2.3. A 18. század abszolutista morál- és „szexpolitikája” az 1780-as évektől kezdett megingani. Ennek ideológiai hátterét a felvilágosodás jelentette, amely a nemi deliktumokon túl a büntetőjog egészére humanizáló és modernizáló hatással volt. Ennek átfogó áttekintése és értékelése nem lehet tárgya e tanulmánynak. Témánk szempontjából annyit emelnék ki, hogy az individuum és az egyén jogai

²⁹ SCHROEDER 1975, 15. p.

³⁰ BÉLI – KAJTÁR 1988, 33–34. p.

³¹ GROTE 2000, 119–120. p.

³² MADER – HÖLZL 2000, 240–243. p. Utalni kell azonban arra, hogy maga a kódex az erkölcs/nemi erkölcs fogalmak rendszertani jelentését és jelentőségét illetően ellentmondásos, illetve kérdőjeleket hagy maga után. A különös részt bevezető 55. cikkben a védendő tárgyak között nevesíti a jóerkölcsöt és a tisztességet is, anélkül azonban, hogy a későbbiekben ez alá vonná a nemi deliktumokat (uo. 242–243. p.). Ezzel szemben HAJDU LAJOS az 55. cikkben nevesített jogi tárgyak felsorolásánál a jóerkölcs mellett zárójelben a nemi jelzöt is feltünteti (1963, 106. p.). Ez az azonosítás véleményem szerint meghaladja a Theresiana tényleges szintjét. A kódex ugyanis nem csoportosította a bűncselekményeket az előzetesen felsorolt jogi tárgyak alá. A nemi erkölcs elleni bűncselekményekről e speciális értelmükben itt – és mint látni fogjuk, még sokáig – nem beszélhetünk.

védelmének előtérbe helyeződésére a felvilágosodás nyomán kerülhetett sor a büntetőjogban.³³

Az ideológiai áramlatok mellett azonban szót kell ejteni bizonyos „praktikus” okokról is, amelyek hozzájárultak az abszolutista morálpolitika megkérdőjelezéséhez, majd később reformjához. A problémák és a kritika középpontjában a gyermekölés állt, amely büntetőjogi szempontból a fajtalanság (értsd a már ismertetett értelemben: házasságon kívüli nemi kapcsolat) legsúlyosabb következménye volt. A fajtalanságot büntető törvények és a már említett szégyenbüntetések egyesén a gyermekölés elkövetésébe „űzték” a nem házas nőket. Ennek felismerése vezetett ahhoz a követeléshez, hogy a terhes nők büntetését enyhítsék, ami aztán kihatással volt a férfiak és a többi nemi deliktum büntetésére is, hiszen a szexuális tilalmak meghatározott hierarchiát alkottak, amelyen belül figyelemmel kellett lenni az arányosság követelményére is.³⁴

A fejlődési folyamatban különleges helyet foglal el az 1787. évi Josephinisches Strafgesetz, II. József büntető kódexe.³⁵ A *Josephinában* már jogi tárgyak szerinti fejezetcímek találhatók. A bichotóm rendszer mentén tagolt kódex második részének ötödik fejezete tartalmazta azokat a büntetteket, amelyek az *erkölcsök romlásához vezetnek* („Verbrechen, die zum Verderbnis der Sitten führen”), így a nemi deliktumok közül a fajtalanságot, a szodomiát, a kerítést és a prostitúciót. Ezek mellett pedig itt volt megtalálható az istenkáromlás, a keresztény hit elhagyása és a titkos összejöveleken való részvétel is. Ugyanakkor, az erőszakos közöszlést és a nőrablást már mint az egyén személyes szabadságát sértő bűncselekményt tekintették, és így azokat – az erkölcsösség elleni bűncselekmények közül kiemelve – a *szabadság elleni bűncselekmények* között helyezte el a kódex.³⁶ Így teljesen következetes az erőszakos közöszlés passzív alanyának meghatározása is, hiszen a bűncselekmény a tisztességes nőkre való korlátozás nélkül bármely nő sérelmére elkövethető volt.³⁷

A Josephinában szemléletesen tükröződik a házasság vallási szentségként történő kezelésétől való teljes elfordulás. A kettős házasságot „a vagyon és a polgárok jogai” elleni bűncselekmények közé sorolta, s e mögött az az uralkodó felfogás húzódott meg, amely a házasságot kizárólag a szerződési teóriára alapozta, és ezért a kettős házasságot mint szerződésszegést büntette. Itt említendő meg, hogy a há-

³³ A felvilágosodás egyes képviselőinek (Voltaire, Beccaria és Filangieri) a nemi bűncselekményekkel kapcsolatos álláspontját ismerteti HAJDU 1971, 345. és köv. p. A felfogások változása úgy összegezhető, hogy a konszenzuális cselekmények büntetendőségéről az erőszak, a hatalommal való visszaélés és a megtevesztés büntetendősége felé billen a mérleg (uo. 394. p.).

³⁴ HULL 1997, 233–234. p. SZOKOLAY ISTVÁN 1848-ban már arról tesz említést, hogy a paráználkodást számos helyen nem büntetik a gyermekölés veszélyének elhárítására, és hogy hazai törvényeink sem rendelik büntetni (317. p.).

³⁵ HAJDU szerint a Josephina az első modern értelemben vett büntető törvénykönyv, és nemcsak az osztrák, hanem a közép-európai jogfejlődésnek is fontos állomása. Magyar szempontból kiemelendő, hogy a kódexet néhány évre hazánkban is hatályba léptették. A törvény rövid és hányattatott magyarországi sorsáról számol be HAJDU 1974.

³⁶ MADER – HÖLZL 2000, 243. p.

³⁷ Vö. BOTH 1977, 4. p.

zasságtörés – mint korábban a legsúlyosabb bűncselekmények egyike – a kódex bichotóm rendszerének enyhébb kategóriájába tartozott (ún. politisches Verbrechen), és csak magánindítványra büntették. Az enyhülés jeleit mutatja az is, hogy a vérfertőzést is e csekélyebb súlyú bűncselekmények közé sorolták.³⁸

Témánk szempontjából a következőkben foglalható össze a Josephinisches Strafgesetz jelentősége:

a) A büntetendőség alapjai közül teljes egészében kiiktatta a vallási indokokra való hivatkozást és azt a közösség jóllétével (Wohl des Gemeinwesens) váltotta fel.³⁹ Megtörtént a közerkölcs önállósodása, amely nélkülözhetetlen előzménye volt a 19. századi „Sittlichkeitskodexek”⁴⁰ létrejöttének.

b) Az erkölcsösség elleni bűncselekményeken belül már nemi vonatkozású deliktumok is nevesítve megtalálhatók, ami a nemi erkölcs elleni bűncselekmények későbbi lehatárolódásának csiráit hordozza magában.

c) Ugyanakkor az individuális jogtárgyak felértékelődésének is szemtanúi lehetünk – többek között – az erőszakos közösülésnek a szabadság elleni bűncselekmények közé történő elhelyezésével.

Összefoglalva megállapítható, hogy a Josephinában a későbbi fejlődés mindkét irányának gyökerei megtalálhatók. Egyrészt látható a nemi erkölcsöt vallási szempontoktól mentesen a középpontba állító „Sittlichkeitskodexek” kiindulása, másrészt az erkölcsöt mellőző és az (individuális) jogtárgy-szemléletet a középpontba helyező szabályozás lehetősége, amely először és egyedülálló módon az 1813-as bajor Btk-ban, majd csak több mint 150 év elteltével a 20. század végének és a 21. századnak a törvényhozásaiban érhető tetten.

A Josephinához több szempontból is hasonlít a néhány évvel később, 1794-ben született *porosz Allgemeines Landrecht* (ALR). A nemi deliktumokat egységesen (a 992. és köv. §-okban) tárgyalta, a szabályozása háttérében pedig a közerkölcs és közérdek állt. Azonban a nőrablás itt is már mint szabadság elleni bűncselekmény jelent meg (az 1095. §-ban). További hasonlóság, hogy lényegesen enyhült a házasságtörés megítélése, amely csak akkor volt büntethető, ha válásra és magánindítvány előterjesztésére is sor került. A házasságtörés kriminalizálásának szűkítése logikusan vont maga után a házasságon kívüli nem kapcsolatok dekriminalizálását, hiszen azok már csak akkor voltak büntetendők, ha „egyéb körülmény is fennforgott”, így például, ha függőségi viszonyral való visszaélés vagy tiltott prostitúció keretében került rá sor.⁴¹

³⁸ MADER – HÖLZL 2000, 243–244. p. és GROTE 2000, 121. p.

³⁹ MADER – HÖLZL 2000, 244. p.

⁴⁰ A Sittlichkeitskodex kifejezés alatt azok a büntető kódexek értendők, amelyek a nemi deliktumok szabályozásának középpontjába a nemi erkölcsöt mint védendő értéket helyezték, és a szabályozás központi kategóriájának a morális felhangú fajtalanságot tették meg.

⁴¹ GROTE 2000, 122. p.

1.3. Jogtárgyvédelem – az 1813. évi bajor Btk.⁴²

A Josephina kapcsán már említettem, hogy a fejlődés egy különleges ágát képviseli a bajor kódex, Anselm *Feuerbach* egyedülálló teljesítményeként. Az 1813. évi Btk. a jogtárgyvédelmet, még pontosabban a jogtárgysértés dogmáját állítja a szabályozás középpontjába úgy, hogy nem fogadja el az erkölcsöt jogi tárgyként, mert „nem a kötelelességsértő és vétkező igényel büntetést, hanem csakis a cselekmény veszélyessége és károssága”.⁴³ Ebből következően az állam csak az egyesek és a személyösszességek jogainak közvetlen megsértését pönalizálhatja, de nem részesítheti védelemben a polgárok erkölcsét.

Így a kódex a nemi deliktumokat főként a személyi szabadság és a testi integritás elleni bűncselekmények között tartalmazta. Az önkéntesen végzett nemi cselekmények büntetendősége megszűnt, így sor került a homoszexualitás dekriminalizálására.⁴⁴ Ugyanakkor kiemelendő, hogy a 12. év alattiakat már úgy tekintte a törvény, mint akik nem képesek a szexuális cselekményekbe beleegyezésüket adni, és így az ő sérelmükre elkövetett cselekményeket is a nemi szabadság elleni bűncselekményként kezelte.⁴⁵ A házasságtörés és a kettős házasság megítélésében a kódex a már ismertetett szerződéses szemléletet követte.

Mint a későbbiekben látni fogjuk, a bajor Btk-nak nem akadtak követői a következő nagy kódexek között.

A nemi bűncselekmények jogi tárgyának alakulása és a szabályozás rendszere szempontjából vizsgált fejlődési folyamatban ezt követően egy *új szakasz* kezdődik, amelyet a *nemi erkölcs mint jogi tárgy központi szerepbe kerülésével* jellemezhetünk. E fejlődési szakasz vizsgálatára a következő részben kerül sor. Szükséges tehát, hogy a német és osztrák helyzet után áttekintsük a magyar büntetőjog alakulását, egészen a már az új szakaszt képviselő Csemegi-kódexig.

1.4. A magyar fejlődés a Csemegi-kódexig

A magyar büntetőjog történetében nehézségekbe ütközik fő kérdésünk vizsgálata. Ennek oka, hogy míg a büntetőjogi kodifikáció igénye a német államokban már a 15. században felmerült, és – mint láttuk – a 16. századtól kezdődően eredményre is vezetett,⁴⁶ addig Magyarországon a polgári átalakulásig a szokásjog a büntetőjog fő szabályozója a törvénnyel szemben.⁴⁷ Werbőczy Tripartituma vagy a későbbi

⁴² Uo. 123–124. p.; HULL 1997, 234. p.; SCHROEDER 1975, 15. p.

⁴³ Feuerbachot idézi GROTE 2000, 123. p.

⁴⁴ E kérdésben a bajor kódexnek akadtak követői, így az 1839. évi württembergi és az 1840. évi hannoveri kódex is eltörölte az egyszerű homoszexualitás büntetendőségét (HALÁSZ 1909, 364. p.). Az 1871. évi birodalmi kódex azonban egy egész évszázadra áthúzta ezeket az eredményeket (lásd 2.1.1.).

⁴⁵ Mint közismert, a hatályos magyar Btk. védekezésre képtelennek minősíti a 12. év alatti gyermekeket (210. §).

⁴⁶ BÉLI – KAJTÁR 1988, 30. p.; MEZEY 2001, 197. p.

⁴⁷ BOTH 1958, 4–5. p., MEZEY 2004, 253. p.

kompilációs, illetve kodifikációs kísérletek ellenére is egészen a Csemegi-kódexig összefoglalás nélkül maradt a magyar büntetőjog.⁴⁸ A partikuláris szokásjogból pedig nehezebb következtetni a jogtárgy-kérdésre, mint az írott büntető törvényekből.

A középkor a források hiányával jellemezhető.⁴⁹ A büntető szankciókat tartalmazó királyi dekrétumok nélkülözték a szisztematikus jogalkotás koncepcióját, s így a nemi bűncselekményeket illetően is csak szórványos rendelkezéseket tartalmaztak.⁵⁰ E törvényekből egyébként is legfeljebb a király célkitűzéseit ismerhetjük meg, mivel e rendelkezések sokszor el sem jutottak az alkalmazásukra hivatott bírákhoz, bíróságokhoz, sőt nem is léphettek életbe, ha ellenkeztek a szokással.⁵¹ E szórványos rendelkezéseknek a német és osztrák átfogó, rendszerezett és a gyakorlatban is érvényesített szabályozásokkal való összehasonlítása nem lehetséges.

Shokásjogunkra a 16. századtól kezdődően ugyanakkor jelentős hatással voltak a már említett német, illetve osztrák büntetőtörvények, így a C.C.C., a Praxis Criminalis, a Theresiana és a Josephina.⁵² A 18. század végétől pedig a meginduló magyar kodifikációs kísérletek, az 1795. évi, 1830. évi és 1843. évi javaslatok.⁵³

A szokásjog megismerését ugyanakkor nehezíti, hogy a 18. század végéig kivételes volt a jegyzőkönyvek vezetése az úriszékeken.⁵⁴ Eddig az időszakig csak akkor készültek oklevelek vagy feljegyzések büntetőügyekben, ha az ügynek magánjogi kihatása is volt, mert a jövőre nézve a magánjogi következménynek lehetett jelentősége.⁵⁵

Az említett német büntetőtörvények rendelkezéseit már ismerjük. Így a következőkben a magyar kodifikációs tervezetekről, a 19. század néhány jelentős bünte-

⁴⁸ MEZEY 2004, 247. p.

⁴⁹ BOTH 1958, 4. p.; MEZEY 2004, 251. p.

⁵⁰ BÉLI 1999, 149. p. A rendelkezések olyannyira szórványosak, „rendi jellegűek” vagy például a papságot érintik, hogy nem tűnik helytállónak ANGYAL PÁLNAK az a megállapítása, amely szerint „a királyság megalapításának idején egyéb durvább cselekmények mellett a házasságon kívüli közösülés és fajtalankodás minden neme (kiemelés – Sz. Zs.) büntetés alá esett” (1937, 7. p.). Abból, hogy Szent István megtiltotta a szabad embernek más szolgálóleányával való paráználkodását, még nem vonható le ilyen következtetés. Szent László és Kálmán pedig részben a papok nemi kapcsolatairól, részben pedig a feleségek paráználkodásáról szól (uo. 7–8. p. és HALÁSZ 1909, 86–87. p.). A házasságtörés tilalma sem azonos a mindennemű házasságon kívüli nemi érintkezés tilalmával.

⁵¹ MEZEY 2001, 189. p.; MEZEY 2004, 251. p. A nemi bűncselekmények törvényekben, statútumokban való szabályozásáról részletes áttekintés ad BÉLI 1999, 201–207. p. Az írott rendelkezésekhez lásd még HALÁSZ 1909, 86–107. p.; MERÉNYI 1987, 117–129. p.; ANGYAL 1937, 7–8. p. Ugyanakkor MERÉNYI KÁLMÁN idézett munkájának hiányossága, hogy nem említi, hogy a magyar büntetőjog valójában szokásjogi alapú volt. A történeti áttekintése, annak fogalmazása azt a benyomást kelti, mintha az ott ismertetett törvények és dekrétumok ténylegesen érvényesültek volna, vagy például Werbőczy Hármaskönyve írott jogforrás lett volna. Erről természetesen nem volt szó.

⁵² BÉLI – KAJTÁR 1988, 29. és 37–39. p.; BÉLI 1999, 151. p., MEZEY 2004, 248–250. p. A Praxis Criminalis elterjesztésében jelentős közvetítő szerepe volt a városoknak, így különösen a török kiűzése utáni pest-budai jognak (BÓNIS 1962, 10. p.).

⁵³ BOTH 1977, 3. p.

⁵⁴ DEGRÉ 2004, 107. p.

⁵⁵ BOTH 1958, 4. p.; MEZEY 1995, 162. p.; MEZEY 2004, 255. p.

tőjogi tankönyvről, illetve a 18. század végétől részben feltárt, ténylegesen érvényesülő szokásjogról lesz szó, témánkat érintően.

1.4.1. A büntetőjogi törvénytervezetek sorában először az 1712. évi kell említeni, amelyet mint önálló büntetőjogi javaslatot tárgyalt az Országgyűlés, és amely már nem jogkönyvként, hanem speciális büntetőtörvényként készült. A nemi bűncselekmények terén azonban egyáltalán nem mutat előrelépést a jogkönyvek rendelkezéseihez képest, azokon nem nagyon változtat, a korábbi hézagos szabályozásnak legfeljebb a kiegészítésére törekszik.⁵⁶

Az egyes cselekmények büntetéseiben régebbi írott normák átvétele érhető tetten. Így például a házasságtörő nőt a férje megölhette vagy megbocsáthatott neki, ami Szent László dekrétuma nyomán korábban a Hármaskönyvbe is felvételre került. Az erőszakos közöszlenség kard általi halállal büntetése a 16. századi magyar törvényekre és a Praxis Criminalisra vezethető vissza. Ugyancsak a Praxis Criminalis hatása mutatható ki a szodomia kard általi halállal fenyegetésében, a bestialitás esetén pedig annak máglyahalállal büntetésében.⁵⁷

A jogi tárgyak szerinti rendszerezés hiányára utal, hogy a tervezet átveszi a Hármaskönyvből a hűtlenségi eseteket, köztük a vérfertőzést és a szüzek meggyalázását. Ezekről elkülönítetten tárgyalja a házasságtörést, a paráználkodást, az erőszakos közöszlenséget, a kettős házasságot és a természet elleni fajtalanság bűncselekményeit.⁵⁸

Az 1795. évi tervezet az erkölcsök megromlására irányuló bűncselekmények között szabályozta a vallás elleni bűncselekményeket, az istenkáromlást, a bigámiát/poligámiát, a vérfertőzést, a házasságtörést, a kerítést, a bujálkodást és paráználkodást, a természet elleni fajtalankodást, továbbá rendelkezett a közbotrányt okozó cselekedetekről, valamint a csavargókról, illetve azok pártfogóiról.⁵⁹ Látható, hogy még messze áll a tervezet a nemi erkölcs elleni bűncselekmények önálló csoportként történő kezelésétől, és egy táj közerkölcs-fogalom mentén épül fel. E differenciálatlan megközelítés mellett is fontos azonban, hogy a nemi erőszak és a nőrablás nem az említett részbe, hanem a polgárok javait, vagyonát és szabadságát veszélyeztető bűncselekmények közé került (például az emberrablás, a rablás, a lopás vagy a gyújtogatás mellé). Ez már az individuális jogtárgyvédelem jelenlétének tekinthető. A nemi erőszak a rendszertani elhelyezésével összhangban *bármely nő és férfi* (!) sérelmére elkövethető volt.⁶⁰ Kiemelendő, hogy a vérfertőzést csak közöszlenséggel lehetett megvalósítani, a természet elleni fajtalankodás esetén pedig óvott a törvény a bűncselekmény nyilvánosságra hozatalától.

⁵⁶ BÓNIS 1934, 6., 18. és 44. p.

⁵⁷ Uo. 36–38. p.

⁵⁸ Uo. 36–38. és 41. p.

⁵⁹ A rendelkezések szövegéhez lásd HAJDU 1971, 497–507. p.

⁶⁰ A rendelkezések szövegéhez lásd HAJDU 1971, 483–485. p.; vö. BOTH 1977, 4. p.

Témánkat közvetett módon érintő, előremutató fejlemény, hogy a javaslat megtiltotta a megszegényítő büntetéseket a gyermekölés elkövetőivel szemben⁶¹ (vö. 22. és 34. lj.).

A néhány évvel korábbi Josephina hatása (lásd 1.2.3.) egyértelműen kimutatható a tervezeten:

a) Az erkölcsök megrontására irányuló bűncselekmények elnevezés⁶² szinte teljesen megegyezik a Josephina fejezetcímével,⁶³ és itt is nem csak nemi deliktumok, de például az istenkáromlás vagy a csavargás is megtalálható, ami a közerkölcs védelmének a Josephinához hasonló felfogását takarhatja.

b) Mindemellett az erőszakos közösülés az individuális jogtárgyakat sértő bűncselekmények közé került, és a passzív alanyok köre még a Josephinán is túlmutat, hiszen a bűncselekmény férfi sérelmére is elkövethető volt.

Az 1830. évi tervezet szerkezetében az 1795. évit követi, viszont az erőszakos közösülés passzív alanya újból csak tisztességes nő lehetett.⁶⁴ Ezzel a szerkezet és a tartalom összhangja megbomlott, nem dönthető el egyértelműen, hogy mi is volt az erőszakos közösülés jogi tárgya.

Az 1843. évi javaslat a XVIII–XXII. fejezeteiben tartalmazza az erőszakos nemi közösülés eseteit, a nőrablást, a többfeleségüséget és többférjűséget, a házasságtörést, valamint a vérfertőzést és egyéb bujaságbeli bünteteket, ez utóbbiak között a mai megrontás egyfajta előfutárát és a természet elleni közösködést.⁶⁵

Látható tehát, hogy a javaslat egymás után tárgyalja ugyan az említett bűncselekményeket, de közös jogi tárgyat nem rendel hozzájuk. A morális szemlélet gyengülése azonban törvényi tényállások bizonyos részleteiből kiolvasható:

a) Már nem bünteti a konszenzuális heteroszexuális cselekményeket.

b) Az erőszakos közösülés passzív alanyainak tisztességes mivoltát nem követeli meg, a bűncselekmény „valamely nőszemély” sérelmére volt elkövethető (200. §).⁶⁶

c) A vérfertőzés büntetése enyhül, a vallási hatás alapján korábban halállal büntetendő büntett legsúlyosabb esetben – szülő és gyermek közötti elkövetés esetén – hat évig terjedő rabsággal volt büntethető (221. §).

d) Meg kell még említeni gyermekfertőztetés bűncselekményét (225. §),⁶⁷ amely kifejezetten ifjúságvédelmi rendelkezésnek tekinthető, és sokkal inkább közel áll a mai megrontás bűncselekményéhez, semmint a Csemegi-kódexben található megfertőztetés bűncselekményéhez. A '43-as javaslat ugyanis a tizennégy

⁶¹ BALOGH 1997, 480–481. p.

⁶² „Delicta in morum corruptelam tendentia”. Idézi HALÁSZ 1909, 99. p.; vö. HAJDU 1971, 497. p.

⁶³ „Verbrechen, die zum Verderbnis der Sitten führen”. Lásd 36. lj.

⁶⁴ BOTH 1977, 5. p.

⁶⁵ A rendelkezések szövegéhez lásd FAYER I./1. rész. 56–61. p.; vö. HALÁSZ 1909, 102–107. p.

⁶⁶ Lásd még BOTH 1977, 5. p.

⁶⁷ A javaslat e bűncselekmény megnevezését ilyen formában nem tartalmazza, hanem más cselekményekkel együtt ún. „egyéb bujaságbeli büntetnek” tekinti. A megnevezés az országos ülésen folytatott vitán hangzik el ebben a formájában (lásd FAYER III. 245. p.).

éven aluli lányt és fiút is mindennemű „bujasági cselekvéssel” szemben védelemben részesítette, míg a Csemegi-kódex csak a tisztességes leánygyermeket védte a közösüléssel szemben (lásd 2.1.4.).

e) A természet elleni közösködés viszonylag enyhe, háromévi rabságig terjedő büntetéssel volt fenyegetve (229. §).⁶⁸

1.4.2. A Csemegi-kódex keletkezése előtti *szakirodalmi munkák* közül kiemelendők *Szokolay István*, *Szlemenics Pál* és *Pauler Tivadar* tankönyvei. Rendszertani szempontból valamennyien egy helyen tárgyalják a nemi deliktumokat, de különböző megnevezésekkel jelölik e bűncselekményi csoportot. *Szokolay* „erkölcsi-ség körüli büntettek” említi.⁶⁹ *Szlemenics* a „szemérem elleni bűncselekmények” megjelölést használja,⁷⁰ amely később a Csemegi-kódex terminológiájában is megjelent. *Pauler* pedig „fajtalansági büntettekről” beszél,⁷¹ amelyben leginkább az 1852. évi osztrák Btk-ra lehet ismerni (lásd. 2.1.2.).

A három szerző közül *Szokolay* emelhető ki, aki a korához képest haladó nézeteket vall, amikor tulajdonképpen a vérfertőzés és a „természet elleni közösködés” dekriminalizálása mellett érvel. Érvei rendhagyóak ugyan, de ez a dekriminalizációs célon végeredményben nem változtat. Álláspontja szerint ugyanis e bűncselekményeknek a büntető eljárások folytán nyilvánosságra kerülése sokkal több kárt okoz a közerkölcsiségben, mint ha e cselekményeket nem üldözzük, és így a szélesebb közönség előtt titokban maradhatnak. E véleményével van összhangban az a megállapítása, hogy a természet elleni fajtalanságot csak akkor indokolt büntetni, ha botrányt okozott.⁷² Érdekes megjegyezni, hogy a természet elleni fajtalansággal kapcsolatban ez az álláspont jelent meg az 1961. évi Btk-ban is (lásd 3.2.3.).

1.4.3. A *szokásjog* vizsgálatára áttérve meg kell említeni két 16. századi jogkönyvet: a Tripartitumot, illetve a néhány évtizeddel későbbi Quadripartitumot. A *Hármaskönyv* magánjogi logika alapján épült fel, a büntetőjogi kodifikációnak semmilyen jele sem fedezhető fel benne. Így hiányzik belőle a ma ismert bűncselekményi tipizálás, a csoportosítás magánjogi megfontolások mentén a szankció felől közelített.⁷³ A legsúlyosabb bűncselekményeket a fő- és jószágvesztéssel járó hűtlenség körébe sorolták, itt volt megtalálható a vérfertőzés. A másik fellelhető

⁶⁸ E tény annak fényében is említést érdemel, hogy az országos ülésen még hangzott el olyan vélemény, amely az örökös rabságot követelte e bűncselekmény büntetéséül (Sztójka Imre: „természet elleni borzasztó bűn, mely az emberiséget fellázasztja”. Lásd FAYER III. 259. p.).

⁶⁹ 1848, 314. p.

⁷⁰ 1865, 169. p.

⁷¹ 1870, 97. p.

⁷² 1848, 322-323. p. A „botrány” persze bizonytalan fogalom, a mások előtti elkövetés azonban valószínűsíthető belőle.

⁷³ MEZEY 1995, 161–164. p.

nemi deliktum az erőszakos paráznaság, amely a halálbüntetéssel sújtott bűncselekmények között volt megtalálható.⁷⁴

A *Négyeskönyv* semmilyen érdemi változást nem mutat, sem az általános rendszertani kérdések, sem pedig a nemi bűncselekmények szempontjából.⁷⁵ Hatása csekély volt a joggyakorlatra.⁷⁶

Az említett jogkönyvekkel ellentétben már a jogtárgy-kérdéshez kapcsolható, hogy a 17. században a bűncselekmények négy fő csoportban történő kezelése rajzolódott ki az ítélkezésben. Ezek között az egyik csoportot az isteni törvényeket, a tízparancsolatot és az erkölcsi közfelfogást sértő cselekmények alkották, köztük a nemi bűncselekmények. A 18–19. századtól rögzül a paráznaság központi tényállása köré – a sértett érdek mentén kiépülő – szexuális bűncselekmények csoportja.⁷⁷

A tényleges joggyakorlatot feldolgozó *Hajdu Lajos*, *Both Ödön* és *M. Antalóczy Ildikó* munkái hasznos információkkal szolgálnak a vizsgált szempontokkal kapcsolatban.⁷⁸

Az 1770-es években a nemi bűncselekmények megítélésben még óriási különbségek voltak tapasztalhatók az egyes országrészek között, úgy a cselekmények minősítésében (egy adott cselekmény az elbírálás helyétől függően lehetett paráználkodás, szajhálkodás, házasságtörés vagy akár vérfertőzés is), mint a büntetések tekintetében.⁷⁹ Egyes megyékben alig bukkanni nemi deliktumok miatt indult büntetőügyek nyomára, míg máshol nagy szigorral üldözték e cselekményeket – ahogyan egyes periratokban felbukkan – „a 6. isteni parancsolat áthágása miatt”⁸⁰, illetve Mózes 3. és 5. könyvére – legalábbis formális – hivatkozással.⁸¹ A vallási szempontok tehát a szokásjogra is hatással vannak.

Leggyakrabban a paráználkodókra (férfi az elkövető) és a szajhálkodókra (nő az elkövető) szabták ki büntetést.⁸² Az erőszakos bűncselekményekhez képest a konszenzuális cselekmények nagyobb arányban történő üldözését talán több tényező is magyarázhatja:

a) Szem előtt kell tartani, hogy a házasságon kívüli konszenzuális nemi cselekmények *jellegüknél fogva* az akkori kriminalitás óriási területét fedték le a ma

⁷⁴ Uo. 165–166. p.

⁷⁵ Lásd DEGRÉ 1936, 6–8., 49. és 56. p.

⁷⁶ MEZEY 2001, 198. p.

⁷⁷ MEZEY 2004, 268–269. p.

⁷⁸ HAJDU az 1770 és 1795 közötti joggyakorlatot dolgozta fel (pontosabban ezen belül indokoltan kiválasztott öt időszakot) (1985, 9–11. p.), míg BOTH az erőszakos közösülést érintő, 1790 és 1848 közötti szegedi törvényszéki gyakorlatot vizsgálta teljes körűen, eredményei azonban országos jelentőségűnek tekinthetők (1977, 10. és 32–33. p.). M. ANTALÓCZY Debrecen városának gyakorlatát vizsgálta 1740 és 1749 között. Az általa feldolgozott 2693 bűnügyből 571 volt nemi bűncselekmény (2001, 7–8. és 139. p.).

⁷⁹ HAJDU 1985, 293. és 298. p.

⁸⁰ Uo. 291. p.

⁸¹ M. ANTALÓCZY 2001, 153. és 155. p.

⁸² HAJDU 1985, 293. p. Ezt alátámasztja az az adat, miszerint Debrecenben 1740–49 között mindössze 10 büntetőügy indult nemi erőszak miatt. Az összes nemi bűncselekmény száma 571 volt (M. ANTALÓCZY 2001, 141. p.)

bűncselekménynek tekintett erőszakos nemi cselekményekhez képest. A konszenzuális cselekményekben olyan magatartásokat kriminalizáltak, amelyek akkor is és ma is mindennaposak voltak, csak ma már nem büntetendők.

b) A szükségszerű statisztikai többség jelentősége mellett meg kell említeni a fel-felbukkanó valláserkölcsei szempontokat is.

c) A korábbiakban volt szó a konszenzuális nemi cselekmények széleskörű kriminalizációjának társadalmi beágyazottságáról és ennek megfelelő elfogadottságáról (lásd 1.1.). A társadalmi szempontból súlyos következményekhez vezethető nemi élet kordában tartásának szükségességét látszik alátámasztani az a tény, hogy a paráznaság gyakori büntetésével szemben természet elleni fajtalanság miatt indult büntetőügyre alig bukkanhatunk.⁸³ Az igaz, hogy a homoszexuális cselekmények – megint csak természetünknel fogva – ténylegesen is jóval kisebb arányban fordulnak elő a heteroszexuális cselekményekhez képest, és az előforduló homoszexuális nemi kapcsolatoknál is még nagyobb a rejtőzködés. Ez azonban még nem magyarázhatja a teljes hiányukat. Lehetséges magyarázatul szolgálhat esetleg az az összefüggés, hogy a homoszexuális magatartásokból házasságon kívüli terhességek nem származhattak, ezért nem volt olyan erős szociális tényező, amely e magatartások üldözését megkívánta volna. Messzemenő következtetések levonására természetesen nincsen lehetőség. De ha ez a feltevés helytálló lenne, és a konszenzuális homoszexuális érintkezés szokásjog általi dekriminalizációjáról (vagy még inkább opportunista nem üldözéséről) lenne szó, akkor ez a társadalmi tényezők szerepét növelné a vallási megfontolásokkal szemben, legalábbis e bűncselekményt illetően.

A természet elleni fajtalanság miatti eljárások hiányát magyarázhatják továbbá a bizonyítási nehézségek is, amelyek például a paráznaság folytán teherbe esett nő esetében nem merültek fel. A nemi bűncselekményeknél általában is jelentkező bizonyítási nehézségekre utal *M. Antalóczy Ildikó* kimutatása, miszerint ez volt az a bűncselekményi csoport, ahol arányaiban a legtöbb elkövető maradt büntetlenül, mert a büntetőügy még a vádemelésig sem jutott el.⁸⁴

Az előző pontban említett három tankönyvben egyezően azt olvashatjuk a természet elleni fajtalanságról, hogy azt a törvényeink nem büntették, de a gyakorlat rövid börtönnel, illetve testi fenyítéssel büntette.⁸⁵ A tankönyvről – akik egyben

⁸³ BÓNIS említ egy ügyet a 17. század végéről, de ott azért jártak el természet elleni fajtalanság címén, mert a vádlott hátulról (vaginálisan) közöszült egy lánnyal (1962, 143. p.). A 18. századból egyetlen leszbikus ügyet említhetünk a Dél-Dunántúlról, valamint előfordult gyermekek sérelmére elkövetett szodómia is, ahol értelemszerűen nem felnőttek közötti konszenzuális cselekményekről van szó (ismerteti BÉLI – KAJTÁR 1988, 55–56. p.). Hasonló okból nem vonható le sok következtetés abból az 1740-ben Bihar vármegyében történt esetből, ahol szintén gyermekek sérelmére követtek el homoszexuális cselekményeket (terminológiai szempontból zavarosan ismerteti MAJOR 53. p.). A homoszexuális ügyek teljes hiányáról számol be HAJDU 1985. 320–321. p.; BOTH 1977, 10. p. és M. ANTALÓCZY 2001, 155. p. Sokat mondó körülmény, hogy a három szerző vizsgálatai egy évszázadot fognak át és különböző földrajzi területeket érintenek. A lefolytatott büntetőügyek kizárólag állattal való fajtalanságról tanúskodnak (bestialitás), férfiak közötti fajtalanság miatt indult büntetőüggyel nem találkozhatunk.

⁸⁴ 2001, 141. p.

⁸⁵ SZOKOLAY 1848, 324. p.; SZLEMENICS 1865, 174. p.; PAULER 1870, 121–122. p.

gyakorló bírák is voltak – e megállapítása érdekes annak a fényében, hogy egyetlen jogeset sem került elő. Vagy az is előfordulhat, hogy – a természet elleni fajtalanságból mint gyűjtőfogalomból – a szankcionáló gyakorlat kapcsán ők is csak a bestialításra gondolnak? A homoszexualitás büntetendőségével kapcsolatos ellentmondások már csak a terminológia bizonytalanságai miatt sem oldhatók fel.

A kiszabott szankciókat illetően elmondható, hogy a vizsgált időszak kezdetén a szokásjogon is érződik az abszolutista állam morálpolitikájának szigora. Befejezett erőszakos közösülés, vérfertőzés, valamint házasságtörés és kettős házasság esetén ritkán ugyan, de előfordult halálbüntetés kiszabása is.⁸⁶ Az 1780-as évektől kezdve azonban lényeges enyhülés tapasztalható. A 19. században a joggyakorlat már egyértelműen túl szigorúnak tartotta az erőszakos közösülés esetére a halálbüntetést, amelyet például a *Praxis Criminalis* mellett más törvények is kivétel nélkül előírtak. Az enyhülésben szerepe lehetett a halálbüntetést általános érvénnyel kiiktató Josephinának és a '43. évi javaslatnak, de még inkább annak, hogy mindhárom törvényjavaslatunk az erőszakos közösülést alapestben maximum hat-évi szabadságvesztéssel büntette. A 19. század első felének tényleges gyakorlata még a javaslatoknál is enyhébbnek bizonyult, az erőszakos közösülés miatt kiszabott szabadságvesztések leghosszabb tartama általában két év volt.⁸⁷ Az erőszakos közösülés kísérlete esetén pedig botbüntetéssel és egészen rövid tartamú szabadságvesztéssel is találkozhatunk.⁸⁸

Szintén a 19. század fejleménye, hogy az élettársi kapcsolat már nem volt büntetendő, sőt *Pauler* 1870-ben – lényegét tekintve – arról számol be, hogy a házasságon kívüli nemi kapcsolatot a gyakorlat általában már nem bünteti.⁸⁹ Ennek jelentőségét mutatja, hogy amíg *Szokolay* 1848-ban még a parázñaság elemzésével kezdte az „erkölcsiség körüli büntettek” bemutatását, addig *Pauler* tankönyvében már nem szerepel ez a bűncselekmény.⁹⁰

Az abszolutista állam gyengülése és a felvilágosodás hatása tehát a szokásjog változásában is tapasztalható.

⁸⁶ HAJDU 1985, 311–314. és 317–318. p. és M. ANTALÓCZY 2001, 145–146. és 152–153. p. Figyelemre méltó azonban az a tényadat, amely szerint már az 1740–49 közötti időszakban az erőszakos közösülés miatt indult tíz ügyből mindössze egyben szabtak ki halálbüntetést Debrecenben (M. ANTALÓCZY 2001, 153. p.). Meg kell még említeni, hogy a partikularizmus és az eltérő társadalmi helyzet lényegesen befolyásolta a szankciókat is. BÓNIS GYÖRGY 17. század végi pest-budai vizsgálatai a nemi bűncselekmények szankcionálásával kapcsolatban azt mutatják, hogy itt már ekkor olyan enyhe és a rendkívül szigorú *Praxis Criminalisszal* aligha összeférhető büntetéseket alkalmaznak, amelyek országos jelleggel csak a 19. század közepétől érvényesülnek. A német származású, budai kereskedő, iparos polgárokat már a 17. század végén is lényegesen enyhébben büntették a törvényi előírásoknál (1962, 143–144. p.).

⁸⁷ Lásd BOTH 1977, 10., 21. és 31. p.

⁸⁸ HAJDU 1985, 316–317. p.

⁸⁹ Ezt alátámasztja a BOTH ÖDÖN által vizsgált 1848-as szegedi joggyakorlat is (1958, 53. p.).

⁹⁰ Lásd SZOKOLAY, 315. és 322. p.; PAULER, 124. p.

1.4.4. Exkurzus

Erdély büntetőjogi fejlődése – nem kis mértékben hazánk három részre szakadása miatt – önálló, sajátos és rendkívül tarka képet mutat.⁹¹ A büntető szokásjog itt nagyrészt feltáratlan. A jogtárgy-kérdés vizsgálata szempontjából két büntetőjogi javaslatot emelhetünk ki.

Az 1791–92. évi Diétán – az 1795. évi magyar javaslatot készítő bizottsággal párhuzamosan – kiküldtek egy jogi bizottságot az erdélyi büntető törvénykönyv tervezetének elkészítésére is. A tervezetet csak az 1810. évi Országgyűlés vitatta meg.⁹² Témánk története szempontjából ugyanakkor kiemelkedő e javaslat, hiszen az „erkölcsök tisztaságát sértő bűntettekről” megjelölést viselő 6. cím alatt szabályozta valamennyi nemi bűncselekményt, s e cím kizárólag nemi deliktumokat tartalmazott: a természet elleni fajtalanságot, a kurválkodást, az ágyasságot, a paráználkodást, a házasságtörést, a többnejűséget és -férjűséget, a vérfertőzést, a nemi erőszakot, a nőrablást és a kerítést. Látható, hogy *a tervezetben megtörtént a nemi erkölcs elleni bűncselekmények lehatárolódása, amiben a javaslat jóval meghaladta korának törvényeit* (pl. a Josephinát, az ALR-t vagy az 1795. évi javaslatot). Mivel a tervezet keletkezésének körülményei feltáratlanok, így nem ismerjük azokat a hatásokat, amelyek e fejlett rendszertani szemlélethez vezethettek.⁹³

1839-ből említhető még *Gál László* erdélyi Btk-javaslatát mint magánmunkát, amely rendszertani szempontból inkább a korának felel meg, mint az előbb ismertetett tervezet. Bichotóm rendszerében valamennyi nemi bűncselekmény vétség („súlyos vétség”) volt, azokat a „vérfertőző viszonyban” történő elkövetés minősítette csak fel bűntetté („gonosz tetté”). Az erkölcsöt és becsületet romboló vétségek szabályozása még a tágabb közerkölcsi felfogást tükrözi: a szitkozódás és a vallás elleni tiszteletlenség mellett szabályozza a házasságtörést, a paráználkodást, a természet ellen való fajtalankodást, a kurválkodást és a szemérmet sértő undokságokat.⁹⁴ Ugyanakkor az egyén védelme is megjelenik a javaslatban, mivel az a „szüzességen való erőszakot” az „egyes személyek, vélek született jogaik” elleni bűncselekmények közé sorolja be, de – valószínűleg alkotói hiba folytán – elmarad a tényállás körülírása.⁹⁵

2. A nemi erkölcs a szabályozás középpontjában

A jogtárgykérdés eddigi áttekintését az 1813. évi bajor Btk-val zártuk (lásd 1.3.), amely a fejlődésnek egy olyan ágát képviselte, amely csak másfél évszázaddal

⁹¹ Az erdélyi büntető szokásjogot befolyásoló tényezőkről részletes áttekintést ad HAJDU LAJOS in GÁL 1992, 9–17. p.

⁹² HAJDU uo. 18. p.

⁹³ A tervezetnek mindössze a rendszertani felépítését vázolja fel HAJDU uo. 127. p.

⁹⁴ GÁL 1992, 62. és 87. p.

⁹⁵ Uo. 23. p.

később tudott törvényhozási szinten is újból erőre kapni. A 19. század derekán a fejlődés más irányt vesz, elkezdődik a „morál restaurációja”.⁹⁶

A következőkben áttekintem a Sittlichkeitsdelikte⁹⁷ német és osztrák szabályozásának alakulását, valamint a Csemegi-kódex szemérem elleni bűncselekményeit. Majd néhány példán keresztül arról is szeretnék képet kapni, hogy milyen hatással volt a bírói gyakorlatra a nemi erkölcs mint központi értelmezési kategória.

2.1. Sittlichkeitsdelikte – nemi erkölcs elleni bűncselekmények

2.1.1. Az 1851. évi porosz Btk. témánk szempontjából átmeneti állomást jelent a későbbi birodalmi kódexhez képest. Bár van olyan álláspont, amely a porosz kódexet még a felvilágosult és józan liberalizmus csúcspontjának tartja⁹⁸, meggyőzőbbnek látszanak azok a vélemények, amelyek a liberalizmus mellett a német idealizmus erőteljes hatását is kiemelik.⁹⁹ A kódex szemléletének lényege úgy foglалható össze, hogy bár a nemi bűncselekményben látta ugyan az egyén jogainak sérelmét, az egyén szabadsága elleni támadást mégis mint eszközcselekményt, egyfajta előkészületet tekintette a nemi bűncselekmény tényleges megvalósításához. A bajor kódexszel ellentétben már önálló fejezettel rendelkezett, amelybe a nemi erkölcs elleni bűncselekményeket foglalta. A kriminalizáció köre bővült, például a fajtalan iratok terjesztésével, a nyilvános megbotránkozás okozásával, a gyermekek elcsábítását pedig 16 éves korig büntették.¹⁰⁰

A porosz kódex szolgált az 1871. évi német birodalmi Btk. (RStGB) alapjául, amelynek XIII. fejezete a nemi erkölcs elleni büntettekről és vétségekről rendelkezett (Verbrechen und Vergehen wider die Sittlichkeit). A kriminalizáció rendkívül széles körű volt; most azokat a bűncselekményeket emelem ki, amelyek büntetni rendeltsége mögött erősek a morális megfontolások:¹⁰¹

- továbbra is büntetendő volt a házasságtörés;
- a vérfertőzés büntetendőségét a sógorság körére is kiterjesztették;
- természet elleni fajtalanság elnevezéssel (widernatürliche Unzucht) büntették a férfiak közötti konszenzuális homoszexualitást és az embernek állattal való fajtalanságát;
- a törvény tartalmazott egy – összefoglaló elnevezéssel talán kerítésnek nevezhető – tényálláskomplexumot, amely a bírói gyakorlat hathatós közreműködésével extrém módon kiterjesztette a házasságon kívüli nemi kapcsolatokhoz fűződő bármilyen közreműködés büntetendőségét (a vonatkozó bírói gyakorlatról a 2.2.1. alatt részletesen is szó lesz);
- széles körben büntetendők a fajtalan iratokkal kapcsolatos cselekmények.

⁹⁶ GROTE 2000, 124. p.

⁹⁷ Lásd 6. l.

⁹⁸ MAYER 1972, 128. p.

⁹⁹ SCHROEDER 1975, 5. p. és GROTE 2000, 124. p.

¹⁰⁰ Lásd GROTE 2000, 124–125. p.

¹⁰¹ A RStGB szövegét németül idézi és magyarul kommentálja HALÁSZ 1909, 177–201. p.

A Sittlichkeitsdelikte további lehatárolódását jelentette, hogy 1943-ban leválasztották és a megelőző, a személyállapot elleni bűncselekményeket tartalmazó fejezetbe foglalták a házasságtörés és a kettős házasság tényállásait. Így a XIII. fejezet már csak kivétel nélkül nemi vonatkozású bűncselekményeket tartalmazott.

A RStGB-n alapul a későbbi *NSZK büntető törvénykönyve (StGB)*, amely a mai napig az 1871. május 15-i keltezését viseli.¹⁰² Témánk szempontjából mi sem mutatja jobban a folytonosságot, minthogy a házasságtörés, a természet elleni fajtalanság és férjszínlelés dekriminalizálására csak az I. büntető novellával (1. StrRG) került sor 1969-ben.¹⁰³

Az említett XIII. fejezet tartalma tehát tökéletes összhangban volt az elnevezésével, találó megfogalmazás szerint az StGB az állam által kitűzött morális elképzeléseket tekintette a büntetendőség mércéjének.¹⁰⁴ A törvény funkciója pusztán meghatározott erkölcsi nézetek védelemben részesítésében merült ki. A kommentárirodalom még 1969-ben is így jelölte meg a homoszexualitás büntetendőségének okát: „A büntetés alapja az erkölcsi törvénybe ütközés.”¹⁰⁵

Ezek után nem meglepő, ha európai összehasonlításban az StGB egyedülállóan szigorúnak bizonyult.¹⁰⁶ Az RStGB-ről ennél keményebb vélemény is elhangzott, amely szerint „ez a büntetőcodex ma is még a középkori, canonjogi tévtanokkal telített Constitutio Criminalis Carolina szintjén áll.”¹⁰⁷ Ez utóbbi megállapítás nyilván túlzó, ugyanakkor a vallási nézetekre való utalásának az igazságtartalma abban állhat, hogy a törvény olyan erkölcsi mércéket vett alapul, amelyeket a nemiséghez fűződő kifejezetten diffamáló viszony jellemez. Mindez ráadásul úgy történik, hogy a Sittlichkeit kifejezésben körülírt nemi erkölcs már önállósodott és régen elválasztódott a közvetlen vallási alapoktól (lásd 1.2.). A megbélyegző viszony közvetlenül kiolvasható a törvényből, a törvényi szóhasználatból. A szabályozás „központi figurája” az „Unzucht”, fajtalanság kifejezés, amely minden házasságon kívüli nemi cselekményt megbélyegez, és e mivolta a bírói gyakorlatban teljesedhetett ki igazán, hiszen legáldefiníció hiányában a bírói jogértelmezés feladata volt a fajtalanság kifejezés tartalommal való megtöltése (lásd 2.2.).

Nem lenne teljesíthető vállalkozás annak a pontos feltárása, hogy milyen tényezők is állhattak e rideg erkölcsi nézetek megerősödése mögött. Az ideológiai szempontok között az újból növekvő egyházi befolyást, a német idealizmus és egyfajta természetjogi irányzat hatását említi az irodalom. További szempontként hozható fel a 19. század második felének erősödő mozgalma, amely az alsóbb társa-

¹⁰² A náci időszak büntetőjog-alkotása lényeges szigorításokat hozott, különösen a homoszexualitást érintően. Szerencsére ez az időszak – amelyet a morállal való visszaélés soha nem látott szintje jellemez – csak epizódjellegűnek tekinthető, és a fejlődés folyamatát a maga egészében nézve nem érinti. (A vizsgált kérdéseket illetően a nemzeti szocialista időszakhoz lásd pl. GROTE, 2000, 127–128. p.; MADER–HÖLZL 2000, 255–257. p.)

¹⁰³ SCHROEDER 1975, 15. p.

¹⁰⁴ GÖSSEL 2005, I. p. („staatlich verordnete Moralvorstellungen als Maßstab der Strafwürdigkeit”).

¹⁰⁵ Idézi GROTE 2000, 128. p.

¹⁰⁶ Az európai helyzetkép áttekintése után ezt a következtetést vonja le BAUER 1963, 15. p.

¹⁰⁷ WITTICH véleményét idézi HALÁSZ 1909, 280. p.

dalmi osztályok nyomorúságának tüneteit orvoslandó jött létre, és harcba szállt a bordélyok és az ifjúság erkölcsi romlása ellen.¹⁰⁸

Ez összhangban van azzal a változással, amely a felső társadalmi rétegek szexuális szokásiban látszik. Míg a középkort a rendi megosztottság és az ennek megfelelő morális megosztottság (kettős morál) jellemezte, és a nemesség körében az erotomán életmód sem ment ritkaságszámba, addig a polgári forradalmakat követően a megszűnő nemesség erotikus világnézetével szemben a polgári erény győzött. A 19. század kezdetekor a német társadalmat rendkívüli erkölcsi szigor jellemezte, a szemérmesség különösen az elit körében volt feltétel nélkül kötelező.¹⁰⁹ A büntető törvény a felsőbb társadalmi rétegek erkölcsi nézetei mentén rendelkezett a nemi bűncselekményekről.

A RStGB szellemisége részben 1969-ig, valójában egészen 1973-ig, egy évszázadon keresztül tartotta magát. (A reformfolyamathoz lásd a 3.2.1.)

2.1.2. Az 1803. évi és az azt – kisebb és témánkat nem érintő módosításokkal – átvevő *1852. évi osztrák büntető törvényben* szintén a nemi erkölcs központi jelentősége fedezhető fel, még ha nem is olyan szembetűnő módon, mint a német Btk. esetén.

Az osztrák kódex továbbra is a Josephina törvényszerkesztési elveit követte (lásd 1.2.3.) és a bűncselekmények súlya szerint két részre osztotta a törvényt,¹¹⁰ amely így árnyalta, sőt felülírta a törvény jogtárgyközpontú rendszerezését, és nem tette lehetővé a nemi erkölcs elleni bűncselekmények egységes fejezetbe foglalását. A második rész 13. fejezete tartalmazta a közerkölcs elleni vétségeket és kihágásokat, így például a vérfertőzés fajtalansággal elkövetett alakzatait és a házassággal kapcsolatos bűncselekményeket, ezek mellett pedig továbbra is itt szerepelt például a koldulás, a részegség vagy a tiltott játékok tényállása. Ebből a képből az szűrhető le, hogy Ausztriában ekkora még nem történt meg a Sittlichkeit kifejezés kizárólag nemi értelemre történő leszűkítése.¹¹¹

Ami miatt azonban mégis a nemi erkölcsöt a középpontba állító kódexek csoportjába sorolom az osztrák törvényt, az a büntetett alakzatokat tartalmazó első rész 15. fejezetének címe (Von der Notzucht, Schändung und anderen schweren Unzuchtsfällen) és tartalma. Bár a törvény ebben az elnevezésben nem utal a jogi tárgyra, a Josephinához képest olyan szembetűnő tartalmi változások tapasztalhatók, amelyek a morális megfontolások erősödését jelzik:

a) Az erőszakos közöszlést kivették a szabadság elleni bűncselekmények sorából és újból egy fejezetbe foglalták többek között a vérfertőzéssel és a természet elleni fajtalansággal.

¹⁰⁸ Lásd GROTE 2000, 124. p.

¹⁰⁹ MAYER 1972, 122. és 124–125. p.

¹¹⁰ A teljesség kedvéért meg kell jegyezni, hogy az 1852. évi kódex annak ellenére tárgyalta két részben a bűncselekményeket, hogy a súly szerinti felosztást tekintve egyébként trichotóm rendszerű volt. Az első rész tartalmazta a büntetteket, a második rész pedig a vétségeket és kihágásokat.

¹¹¹ MADER – HÖLZL 2000, 244–247. p.

b) A vérfertőzés közöszlással elkövetett változata a kihágások közül újból a büntettek közé került.

c) A fejezet elnevezésében található Notzucht, Unzucht és Schändung kifejezések közvetítik azt a diffamáló viszonyt, amelyet a (R)StGB kapcsán már említettünk.

Véleményem szerint ezek a tartalmi szempontok olyan jelentőségűek, hogy a Sittlichkeit kifejezés törvényi specifikálódásának hiányában is megalapozzák az (1803. és) 1852. évi osztrák büntetőtörvénynek a „Sittlichkeitskodexek” közé sorolását.

Ez az álláspont irodalmi véleményekkel és az 1852 után készített jogalkotási tervezetekkel is alátámasztható.¹¹² *Janka* 1884-es könyvében a fent említett vétségeket és kihágásokat három csoportba osztja¹¹³ és egyedül a nemi vétségekhez kapcsolja a Sittlichkeit kifejezést. *Lammasch* 1899-es tankönyvében Sittlichkeitsdelikte alatt már csak kizárólag szexuális vonatkozású bűncselekményeket ért és ő már teljesen eltekint a bűncselekmények súly szerinti felosztásától. *Stooss* 1910-es tankönyvében már arra is figyelemmel van, hogy a nemi bűncselekmények egy része valójában a nemi szabadságot sérti, a többi nemi bűncselekmény jogi tárgyának pedig egyszerűen a nemi erkölcsöt jelöli meg. Az látható tehát, hogy a törvény helyett a jogirodalomban történik meg az a specifikáció, amely a Sittlichkeit kifejezést kizárólag nemi tartalomra korlátozza, és így a nemi bűncselekmények jogi tárgyát a nemi erkölcsben jelöli meg.

A törvénytervezetek sorában elsőként említendő az 1867. évi miniszteri tervezet, amely valamennyi kérdéses bűncselekményt nemi erkölcs elleni bűncselekmények (Sittlichkeit im sexuellen Sinn) fejezetcím alatt foglalta össze. Ezt követte az 1881. évi javaslat is. *Hoegel* 1902. évi magántervezetében annak a véleményének adott hangot, hogy a Sittlichkeitsdelikte köréből minden olyan bűncselekményt ki kell iktatni, amely nem mutat összefüggést a nemiséggel. Egy 1909. évi újabb miniszteri tervezet pedig leválasztja a házasság elleni bűncselekményeket is, így kívánva teljessé tenni a lehatárolást.

Ez az egységes szemlélet hosszú idő után, először csak 1975-ben talált utat a törvényhozásba. 1852 után az 1975-ben hatályba lépett új osztrák Btk. (öStGB) a szexuális bűncselekményeket, immáron a házasság elleniek nélkül, a nemi erkölcs elleni büntetendő cselekmények elnevezésű fejezetben (Strafbare Handlungen gegen die Sittlichkeit) foglalta össze és megszüntette a büntettek és a vétségek közötti különbségtételt.

Az öStGB előkészítése 1960-ban kezdődött, amikor is az előkészítő bizottság álláspontja az volt, hogy a nemi erkölcsnek kell a védendő jogi tárgynak lennie. Bár a következő években egyre többen kritizálták ezt a felfogást, végül is ez lett az alapja a végleges és hatályba lépő verzióknak. A törvény-előkészítési anyagokból egyértelműen kiolvasható a jogalkotó álláspontja, amely szerint „a nemi erkölcs

¹¹² Az itt hivatkozott adatokhoz lásd uo. 247–252. p. és 258–260. p.

¹¹³ Nemi erkölcs (Geschlechtssittlichkeit) elleni bűncselekmények, házasság elleni bűncselekmények és társadalmi érdekek elleni egyéb bűncselekmények.

elleni bűncselekmények lényegéhez nem tartozik több, mint e cselekmények szexuális vonatkozása és azon sajátossága, hogy az általános szeméremérzetet és erkölcsi felfogást a társadalomra káros módon sértik.”¹¹⁴ Ennyiben merülne ki tehát e bűncselekmények közös jogi tárgya!

Az osztrák jogalkotó valódi jogtárgyvédelmet nélkülöző szemléletéről még jobban árulkodnak azok az indokai, amelyek az erőszakos közösülés mellett az erőszakos fajtalanság külön tényállásba foglalására és enyhébb büntetésére motiváltak. Morális megfontolásoktól vezérelve úgy ítélte meg, hogy a nemi erkölcs elleni legsúlyosabb és egyben legtipikusabb támadásnak a nőnek házasságon kívüli közösülésre kényszerítése tekintendő, és ezért álláspontja szerint az erőszakos közösülés tényállását nemcsak hogy meg kell különböztetni, hanem szigorúbban is kell büntetni.¹¹⁵ Találó szófordulattal azt is mondhatjuk, hogy a házasságon kívüli közösülés volt a fajtalanság koronája („Krone der Unzucht”), és nem is a közösülés lényegi volta, hanem sokkal inkább a házasságon kívüliség miatt.¹¹⁶

Az öStGB szövegéből is egyértelműen tükröződött a nemiség általános megvevése. A központi szabályozási kategória az Unzucht volt, amely a tényállások nagy részében tényállási elemként szerepelt. Emellett hasonlóan diffamáló kifejezéssel jelölték az erőszakos közösülést: a Notzucht (201. §) kifejezés pejoratív felhangja magyarul nem adható vissza. Megemlíthető továbbá a Schändung (meggyalázás) bűncselekménye, amelyet védekezésre, illetve akaratnyilvánításra képtelen nő sérelmére lehetett elkövetni. Ha a meggyalázás kifejezés a nemi életet nem is, de az áldozatot minden bizonnyal megbélyegezte.

Az öStGB ebben a formájában 1989-ig volt hatályban. (A reformok összefoglalásához lásd 3.2.2.)

2.1.3. A 19. század derekán és végén készült *más európai országok büntetői kódexeiről* igen részletes áttekintést olvashatunk *Halász Zoltán* 1909-ben megjelent monográfiájában.¹¹⁷ 1937-es munkájában pedig *Angyal Pál* készít szintén kimerítő részletességű nemzetközi összehasonlítást.¹¹⁸ Az időszak európai kódexeinek nagy többsége a nemi deliktumokat egységes fejezetbe foglalja, legtöbbször nemi erkölcs elleni bűncselekmények vagy ehhez hasonló megjelölés alatt. Most néhány olyan kódexet emelek ki, amely érdekességgel szolgál témánkat érintően.

Egyes büntetőtörvényekben *a nemi erkölcs fejezetcímbe foglalása mellett az individuális jogtárgyvédelem is kifejezésre jut:*

¹¹⁴ Idézi HOLZLEITHNER 2003, 243. p.

¹¹⁵ Dokumentation zum öStGB 191. p.

¹¹⁶ SCHICK-WK 37. p.

¹¹⁷ 1909, 108–273. p.

¹¹⁸ Módszerének lényege szerint, az egyes bűncselekmények tényállásának elemzését megelőzően végez az adott bűncselekményt érintő jog-összehasonlítást. A témánk szempontjából leginkább érdekes rendszertani és jogtárgy-kérdésekkel kapcsolatosan lásd 15–17. p.

- az 1886. évi portugál Btk. a személy elleni bűncselekmények között helyezi el önálló fejezetben a nemi erkölcs elleni deliktumokat;¹¹⁹
- a némethez hasonló utat tükröz a belga jogalkotás: az 1810. évi kódex még a személy elleni bűncselekmények között szabályoz, míg 1867. évi már a család és a közerkölcs elnevezésű fejezetbe foglalja a nemi bűncselekményeket;¹²⁰
- az egyébként rendkívül szigorú 1889. évi finn kódex XX. fejezete a tiltott közösülés és egyéb fajtalanságok elnevezést kapta, az erőszakos közösülést azonban a XXV. fejezetben az egyéni szabadság elleni bűncselekmények között találjuk;¹²¹
- az 1930. évi olasz kódex IX. fejezete a közmorál és a jó erkölcs elleni bűncselekményeket szabályozza, a fejezet első címe azonban a szexuális szabadságot részesíti védelemben, míg a második címe a szeméremérzetet és a szexuális tisztességet.¹²²

Mint láthattuk, a nemi erkölcs elleni bűncselekmények specifikálódásának egyik lépcsője a *házasság és a család elleni bűncselekmények leválasztása* a nemi deliktumokról. A német és az osztrák jogalkotáshoz képest egyes európai országok ezt már korábban megtették: így az 1864. évi svéd Btk., az 1889. évi finn törvény, és az 1930. évi olasz kódex.¹²³

Meg kell még említeni az 1937. évi svájci Btk-t, amely hatályba lépésének idejénél fogva még nem szerepelhetett Halásznál és Angyalnál. A svájci kódex a német mintát követve a „Strafbare Handlungen gegen die Sittlichkeit” megjelölésű fejezetben foglalta össze a nemi bűncselekményeket. Az első, de ugyanakkor átfogó módosításra 1992-ben került sor.¹²⁴

Az erkölcsi nézetek erősségét mindenkor tükrözi, hogy az adott törvény bünteti-e a homoszexualitást és a vérfertőzést. A korszak kódexei szolgálnak érdekes-séggel ebben a kérdésben is. A homoszexualitást nem büntette: az 1889. évi olasz, és az 1937-ben hatályban lévő törvények közül a spanyol, a portugál, a francia, a belga, és a holland kódex.¹²⁵ A vérfertőzést¹²⁶ nem büntette: a francia, a portugál, a

¹¹⁹ HALÁSZ 1909, 156. p.

¹²⁰ Uo. 168. p.

¹²¹ Uo. 223–227. p.

¹²² ANGyal 1937, 16. p.

¹²³ Uo. 15–16. p. és HALÁSZ 1909, 223–227. p.

¹²⁴ Korrekcióra szorulnak MERÉNYI KÁLMÁN svájci kódexről írt adatai, amelyek szerint „az 1978-ban hatályba lépett svájci büntető törvénykönyv a nemi erkölcs elleni bűncselekményeket a 'nemi szabadság és megbecsülés elleni támadás' elnevezésű részben helyezte el” (1987, 145. p.). Svájcban a mai napig az 1937. évi kódex van hatályban, amely egészen az 1992. évi átfogó reformig a nemi erkölcs elleni bűncselekmények fejezetcímet tartalmazta (vö. SCHULTZ 1982, 245–254. p.; TRECHSEL 1997, 697. p. és STRATENWERTH – JENNY 2003, 140–141. p.)

¹²⁵ ANGyal 1937, 74. p. és HALÁSZ 1909, 363. p.

¹²⁶ Hangsúlyozni kell, hogy vérfertőzés alatt itt a meghatározott rokonságban álló *felnőttek* konszenzuális magatartásai értendők. A vérfertőzés tipikus esetei – azaz amikor felmenő követi el a gyermekkorú lemenő sérelmére – a korabeli ifjúságvédelmi tényállások alapján is büntetendők voltak.

belga, a spanyol és a holland Btk. (szintén 1937 az irányadó időpont).¹²⁷ Nem meglepő, hogy ugyanazon kódexek dekriminalizálták a homoszexualitást és a vérfertőzést is.

2.1.4. *A Csemegi-kódex* XIV. fejezetének címe: A szemérem elleni büntettek és vétségek. A hosszú évszázados szokásjogon alapuló büntetőbíráskodást követően az 1880-ban hatályba lépett első magyar büntetőkódex mind a fejezet címe, mind pedig tartalma alapján a „Sittlichkeitskodexek” sorába tartozik.¹²⁸ A fejezet címe mellett – véleményem szerint – az alábbi tartalmi szempontok támasztják alá a morális szemlélet jelenlétét:

a) Az erőszakos közösülés súlyosabban volt büntetendő, mint a szemérem elleni erőszak (sőt ez utóbbi szubszidiárius tényállás volt).¹²⁹

b) A megfertőztetés tényállása nem tekinthető valódi ifjúságvédelmi rendelkezésnek, ellenben erkölcsvédelmi háttere szembeötlő. Egyrészt csak a tisztességes leánygyermeket védi, és a nemi magatartások közül csak a közösüléssel szemben, a fajtalanság nem valósított meg bűncselekményt. Jogtárgyvédelmi szempontból kifejezetten visszalépésnek tekinthető az 1843. évi javaslatához (lásd 1.4.1.), sőt még a szokásjoghoz képest is. A korábbi gyakorlatban ugyanis előfordult, hogy nőket büntettek meg serdületlen fiúk megrontásáért.¹³⁰

c) Természet elleni fajtalanság vétségeként büntetendő a *férfiak* közötti konszenzuális homoszexualitás és az *embernek* állattal elkövetett fajtalansága.

d) A vérfertőzés büntetti alakzatánál (egyenes ági rokonok között) nem csak a közösülés, hanem a fajtalanság is tényállásszerű elkövetési magatartás (szemben a '43-as javaslattal). Egészen 1999-ig élt a magyar büntetőjogban a Csemegi-kódex azon megoldása, amely a vérfertőzés vétségi alakzatában a testvérek közötti közösülés mellett a természet elleni fajtalanságot is büntette, míg a különemű testvérek fajtalanságát nem.¹³¹

¹²⁷ ANGYAL 1937, 89. p.

¹²⁸ A fejezetben foglalt bűncselekmények 1878-ban a következők voltak: erőszakos nemi közösülés, szemérem elleni erőszak, megfertőztetés, természet elleni fajtalanság és erőszakos változata, vérfertőztetés büntetti és vétségi alakzata, férjszínlelés, házasságtörés, csábítás, kerítés, szemérem elleni vétség és a szeméremsértő cselekmény nyilvános elkövetése. A későbbiekben (1908-ban, 1925-ben és 1935-ben) módosították és bővítették a kerítés büntetendőségének körét, valamint az 1923. évi genfi egyezménynek megfelelően a szemérem elleni vétség tényállását módosították és szeméremsértő közlemények forgalmazásának vétségi és büntetti alakzataként iktatták be (korabeli pornográfia-tényállás). A Btk-ban foglalt közszemérem elleni kihágások nem lényegesek témánk szempontjából. Az áttekintéshez lásd ANGYAL 1937, 3. p. A kódex szövegéhez lásd: LÖW II. 386–406. p.

¹²⁹ A szemérem elleni erőszak enyhébb megítélésének miértjéről a miniszteri indokolás, a bizottsági jelentések és a parlamenti vita hallgat. Ez már csak azért is meglepő, mert az igazságügyi bizottság javaslata folytán a miniszteri előterjesztéshez képest még tovább enyhítették a szemérem elleni erőszak büntetését azzal, hogy a végrehajtási fokozatot fegyházról börtönre változtatták (vö. LÖW II. 386–389. p.) E megkülönböztetés morális vonatkozásait az öStGB kapcsán említettem, lásd 2.1.2.

¹³⁰ A 18. század közepéről két konkrét ügyre utal M. ANTALÓCZY 2001, 154. p.

¹³¹ Az Alkotmánybíróság 20/1999. (VI. 25.) sz. határozata a diszkrimináció tilalmának megsértése miatt megsemmisítette a természet elleni fajtalanság elkövetési magatartását. Azóta csak a közösülés büntetendő testvérek között.

Ugyanakkor a törvényhozási anyagokból kiolvasható a *túlzott moralizálástól való egyfajta, mérsékelt távolságtartás* is. A kódex általános indokolásában az olvasható, hogy az abszolút erkölcsi igazság elve nem fogadható el, mert akkor minden gondolat és előkészületi cselekmény mellett a szemérem elleni bűncselekmények is „végtelen kiterjedésre jutnának”.¹³² A részletes indokolásban, valamint a bizottsági és a plénum előtti vitákban és javaslatokban is találhatunk több olyan momentumot, amely hasonló megfontolásokat takar:¹³³

a) Külön kiemelésre került a „*secularisatio*” követelménye, azaz a vallási szempontok érvényesítésétől való eltekintés a nemi bűncselekmények területén.

b) Ezzel szorosan összefügg, hogy a büntetendőség alapja már nem a nemi ösztön tiltott kielégítése (ezt tükrözte e bűncselekmények megjelölésére korábban használt *delicta carnis* kifejezés), hanem a közszemérem megtámadása, ami „az erőszakkal vagy ravaszsággal elkövetett szemérmetlen tettet és a botrányt” jelenti. Fontos, hogy ebből két követelmény is fakad, egyrészt a dekriminalizáció, másrészt a tényállások pontos törvényi meghatározása.

Ez a két szempont érthetővé válik, ha szem előtt tartjuk, hogy a Csemegi-kódex hatályba lépésig szokásjogi alapú volt büntetőjogunk. A dekriminalizáció egyértelműen tetten érhető a házasságon kívüli, konszenzuális heteroszexuális magatartások büntetlenségében, amelyet a szokásjog még parázsnaságként, illetve szajhalkodásként büntetett (lásd 1.4.3.). A tényállások pontos(abb) meghatározása pedig a törvényi szabályozás fogalmi velejárója a szokásjoghoz képest.

c) A nemi erkölcs elleni bűncselekmények fejlett specifikációját mutatja, hogy külön fejezetbe kerültek a kettős házasság (XV.) és a családi állásra vonatkozó büntettek és vétségek (XVI.).

d) Az erőszakos közöszlés passzív alanyával kapcsolatos fejtegetésekből kiolvasható, hogy kéjné esetén a személyi szabadság sérelmét látták a bűncselekményben, míg tisztességes nő esetén *ezen felül* a szemérem és a becsület sérelmét is.

e) A természet elleni fajtalanság vétségéhez érdemben sem a képviselőház igazságügyi bizottsága, sem a főrendiházi hármass bizottság nem szólt hozzá, a képviselőházban pedig „észrevétel nélkül elfogadtatik”. Az mindenképpen előre-mutató, hogy a javaslatban foglalt, a korábbi előírásokhoz képest lényegesen enyhébb büntetést (egy évig terjedő fogház) senki sem akarta szigorítani.

f) Szintén előre-mutató, hogy a miniszteri előterjesztéshez képest az igazságügyi bizottság lényegesen enyhítette vérfertőzés esetén a felmenő rokonok büntetését (ötötől tíz évig tartó helyett öt évig terjedő fegyházra), és ezt a képviselőház megszavazta.

Általánosságban is elmondható, hogy a képviselőházi vita kifejezetten szakmai jellegűnek volt tekinthető, és mentes volt az erkölcsi tanítások hangoztatásától és az érzelmes kirohanásoktól.

¹³² Lőw I. 27–28. p.

¹³³ Az indokolás szövegéhez lásd *uo.* II. 385. és 407. p.; a bizottsági javaslatokhoz és a plénum vitájához lásd *uo.* II. 387. és 398–399. p.

A korszak jogirodalmában ellentétes álláspontok találhatók a nemi erkölcs központi szerepéről. Mai szemmel is kifejezetten haladónak tekinthető *Halász Zoltán*, aki 1909-es monográfiájában az erkölcsi szempontoknak a büntetőjogból történő kiiktatása, a tényleges jogtárgy-védelem és a homoszexualitás dekriminalizálása mellett szállt síkra. Éppen ezért a következő, a fejlődés harmadik fázisát bemutató részben fogom említeni néhány érvét (lásd 3.)

Ellentétes, erősen moralizáló irányt tükröz *Angyal Pál* 1937-ben megjelent monográfiája. Angyal a jogtárgy-kérdésnek külön fejezetet szentel, jelezve annak fontosságát.¹³⁴ Álláspontja szerint a nemi erkölcs mint szociális érdek a védendő jogi tárgy,¹³⁵ és ezzel kapcsolatos fejtegetései alapján meglehetősen kemény közérkölc-felfogást képvisel, amelynek egyértelműen alárendeli az individuumot. A furcsa azonban az, hogy érvelése során kifejezett ellentmondásokba bonyolódik, amelyek különösen akkor feltűnőek, ha az általános okfejtését összevetjük az egyes bűncselekményeknél írtakkal.

Két példára hívnám fel a figyelmet:

a) Általános fejtegetései során még évezredek alatt kikristályosodott szociál-etikai felfogásról és évezredes erkölcsi alapról beszél.¹³⁶ Ehhez képest a fajtalanság fogalmának elemzésénél kijelenti, hogy a „nemi tisztesség hely, idő és társadalmi rétegzettség szemszögéből annyira különböző és változó”, és emellett még „korabeli erkölcs által megvont határokat” emleget.¹³⁷

b) Nehezen értelmezhető álláspontja a leszbikus cselekményekkel kapcsolatban. Az általános okfejtésben mint büntetést nem igénylő magatartást hozza fel példaként, amely „oly egyéni tevékenység, mely sem szociális, sem kulturális szempontból kárt nem okoz”.¹³⁸ Ezzel szöges ellentétben, a természet elleni fajtalanság kapcsán tett de lege ferenda javaslatai körében büntetendővé nyilvánítaná a nők közötti természet elleni fajtalanságot is.¹³⁹

A merev erkölcsi felfogást hangoztató általános fejtegetésekre és az ebből fakadó későbbi ellentmondásokra talán magyarázatul szolgálhat a munka kiadásának éve, 1937, amikor is lényegesen eltérő volt a közhangulat, a társadalmi és politikai légkör, mint 1909-ben, amikor a Halász-féle monográfia megjelent.

Itt kell megemlítenem, hogy a Csemegi-kódexet követő 1961. évi és a jelenleg is hatályban lévő 1978. évi Btk-t a fejlődés harmadik fázisában fogom tárgyalni, annak ellenére, hogy fejezetcímük a nemi erkölcs elleni bűncselekményekről szól. (Az ezzel kapcsolatos indokokhoz lásd 3.2.3.)

¹³⁴ 14–18. p.

¹³⁵ Uo. 17. p. Megjegyzendő, hogy Angyal ekkoriban már következetesen a nemi erkölcs kifejezést használja úgy, hogy a Btk. XIV. fejezetének címében a szemérem szó szerepel. HALÁSZ három évtizeddel korábbi munkájában még nem fordul elő a nemi erkölcs kifejezés.

¹³⁶ Uo. 17. p.

¹³⁷ Uo. 45–46. p.

¹³⁸ Uo. 18. p.

¹³⁹ Uo. 78. p.

2.2. *Sittenrichterei – a nemi erkölcs „kiteljesedése” a bírói gyakorlatban*

A nemi erkölcs egészen különleges szerephez jutott a német és az osztrák bírói gyakorlatban. A morális parancsokra hivatkozással a judikátúra kiteljesítette azt a megvetést, amellyel a kódexek egyébként is viszonyultak a szexualitáshoz, s ez a büntetendőség körének szélsőséges kiterjesztéséhez – vagy mint két osztrák példában látni fogjuk – el nem fogadható megszorításához vezetett. A magyar bírói gyakorlatban hasonló jelenséget nem tapasztalhattunk. A következőkben ennek okait próbálom meg feltárni.

2.2.1. A német és az osztrák szabályozás középpontjában az Unzucht fogalom állt, amely a legtöbb tényállásban előfordult, és meghatározhatatlansága vezetett a legtöbb problémához. Az 1975. évi osztrák Btk. előkészítése során a jogalkotó – jórészt a korábbi bírói gyakorlatból kiindulva – megpróbálta meghatározni az Unzucht fogalmát. E szerint: „fajtan minden olyan cselekmény, amely az erkölcsösséget nemi vonatkozásban sérti. Ezért nem követelmény az, hogy a fajtan cselekmény a tettes nemi vágyának felkeltésére vagy a már létrejött nemi vágy kielégítésére szolgál. Mindössze a jellege alapján mutasson fel nemi vonatkozást [...] Sem az az állítás, hogy minden, ami természetes, az nem lehet fajtan, és sem az az állítás, hogy minden, ami a nemiséghez kapcsolódik, az fajtan, nem lehet iránymutató így önmagában. Mértékadónak kell tekinteti sokkal inkább egy kulturális kötöttségű átlagember (sic!) érzületét, semmint egyes személyek vagy körök túlzottan prűd vagy laza erkölcsi felfogását [...] A lényeg, hogy a szexuális vonatkozású cselekmény alkalmas legyen arra, hogy az általános szeméremérzést és erkölcsi érzületet sértse.”¹⁴⁰

A német gyakorlat annyiban tért el, hogy szubjektív oldalon megkövetelte a nemi vágy általi motiváltságot.¹⁴¹ A problémához azonban nem ez az elem, hanem az a közös jellemző vezetett, amely megkövetelte, hogy a fajtan cselekmény sértse az átlagember szeméremérzetét. A Birodalmi Legfelsőbb Bíróság (RG) már régen szembesült az átlagember szeméremérzetének meghatározhatatlanságával. Ennek ékes példáját adja az 1922-ben zajlott ún. „Körtánc-per”, amelyben annak próbálták meg utánajárni, hogy egy „Körtánc” (Reigen) című színházi darab milyen hatással volt a nézőkre, sértette-e a szeméremérzetüket. Ennek érdekében a nézőket tömegesen hallgatták ki tanúként, hogy megpróbáljanak statisztikai átlagot húzni az átlagember szeméremérzetének „betájolására”. A tárgyalási jegyzőkönyvek jól tükrözik a vállalkozás lehetetlenségét.¹⁴²

A 20. század világnézeti, politikai és erkölcsi pluralizmusa következtében a bírói szerep szükségszerű torzulásnak volt kitéve akkor, amikor az Unzucht fogalommal kapcsolatban kellett irányt mutatnia. Az átlagos szeméremérzet meghatározhatatlansága révén a bíró valójában erkölcsöri szerepet töltött be, aki „figyelmeztető-

¹⁴⁰ Dokumentation zum öStGB 191. p.

¹⁴¹ BOCKELMANN 1972, 395. p.

¹⁴² Ismerteti GROTE 2000, 125–126. p.

en felemelte az ujját, hogy más kevésbé megvilágosodott személyeknek megmutassa az erkölcsileg helyes álláspontot.”¹⁴³ Ehhez természetesen arra volt szükség, hogy a bíróság az erkölcsi parancsok megváltoztathatatlanságából induljon ki, hiszen csak arról lehet biztosat mondani, ami nem változik időközben. Ez tükröződik a Szövetségi Legfelsőbb Bíróság (BGH) egyik 1954-ben közzétett határozatából: „Az erkölcsi törvény normái a maguk erejénél fogva érvényesülnek; kötelező erejük az értékek és az emberi együttélést szabályozó parancsok eleve adott és elfogadandó rendjén nyugszik; e normák attól függetlenül érvényesülnek, hogy az, aki felé a követés igényével fordulnak, valójában követi és elismeri-e őket avagy sem; a tartalmuk nem változhat amiatt, mert a nézetek arról, hogy mi érvényes, változnak.”¹⁴⁴ Találón mutat rá *Schultz* az itt megmutatkozó erkölcsbírói szerep (Sittenrichterei) lényegére: egy olyan attitűdöt jelent, amely alapján a bírő „tévedhetetlenül képes meghatározni, hogy mi az, ami a polgártársait morálisan formálja, és ezt az állami előírások által kívánja érvényesíteni.”¹⁴⁵

Az RG és a BGH tévedhetetlensége és morális tanítani vágyása hajmeresztő ítéleteket eredményezett. Nézzünk ezek közül néhányat!

A csábítás bűncselekményét csak tisztességes 16 éven aluli lány sérelmére lehetett elkövetni. Az RG egy konkrét ügy sértettjét romlott életűnek találta, s így mivel a házasember vádlottat nem mondhatta ki csábításban bűnösnek, így becsületsértés miatt marasztalta el. A becsületsértés sértettje pedig nem a lány, hanem az apja volt. Íme a középkori elv, amely szerint a nő nemi becsülete a családját illeti.¹⁴⁶

Az RG és később a BGH is abból indult ki, hogy *csak a házasságon belüli nemi élet lehet természetes, így például a jegyesek közösülését is fajtalanságnak, Unzuchtnak minősítették*. A jegyesek ilyen magatartása ugyan nem volt tényállás-szerű, de ha valaki helyet biztosított a számukra az együttlétéhez, akkor e magatartását már a *kerítés* tényállása alá vonta a bírói gyakorlat.¹⁴⁷ Az RG ezzel kapcsolatos érvelése: „A törvényben nem találhatók arra utaló jelek, hogy a törvény a jegyesek közösülését a fajtalanság fogalmából ki kívánna rekeszteni.” Egy másik ítéletben az RG még prognózist is felállított: „nem is várható, hogy a kerítés tényállása kapcsán a jogalkotó valaha is ki fogja zárni a jegyesek közösülését a fajtalanság fogalmából”.¹⁴⁸ És az Unzucht fogalmának meghatározatlansága miatt még csak nem is vádolhatjuk a bíróságot tiltott analógia alkalmazásával. A jogalkotót annál inkább a határozatlan törvény megalkotása miatt.

A BGH – ha lehet – még tovább tágította a kerítés alkalmazásának körét, és ennek eredményeként a kerítést immáron mulasztással is el lehetett követni. *Így büntették meg azt az anyát, aki tudott arról, hogy a nagykorú lánya a jegyesével a*

¹⁴³ BOCKELMANN 1972, 396. p.

¹⁴⁴ BGHSt 6, 13, 52. p.

¹⁴⁵ 1982, 253. p.

¹⁴⁶ Idézi HANACK 1968, A 11. p.

¹⁴⁷ A kerítés elkövetési magatartása a fajtalanság elősegítése volt („der Unzucht Vorschub leisten”).

¹⁴⁸ A döntéseket idézi BOCKELMANN 1972, 398. p.

család házában egyik szobájában nemi életet él. A döntés értelmében a jegyesek közötti nemi kapcsolat csak akkor nem ütközik a nemi erkölcsbe, ha „felelősségük tudatában komolyan döntöttek a házasságkötés mellett, és a házasságkötésük előtt kényszerű akadályok merültek fel, amelyért a jegyesek nem felelősek és amelyek belátható időn belül nem háríthatók el”.¹⁴⁹ Mint látható, a BGH interpretációjában az erkölcsi törvény absztrakciója olyan fokú, mint egy tökéletes jogszabályé! Ugyanitt fejti ki a bíróság, hogy „azáltal, hogy az erkölcsi törvény az ember számára a monogám házasságot és a családot mint kötelező életformát határozza meg és ezt rendet a népek és államok életének alapjává teszi, egyúttal azt is kimondja, hogy a nemi érintkezés kizárólag a házasságban történhet meg, és hogy ennek megszegése a nemi erkölcs elementáris parancsát sérti”. Néhány mondattal korábban: „nemi érintkezés értelme és következménye a gyermek”.¹⁵⁰ 1954. február 17-ét írtak ekkor! Még 1962-ben is született hasonló ítélet.¹⁵¹

Az osztrák bírói gyakorlatban a németországival ellentétes irányú, bár semmivel sem kedvezőbb trendnek is szemtanúi lehetünk. Lássunk két olyan példát, amely a morális értelmezés mentén a büntetendőség körét a törvény szövegével ellentétesen és a sértettekre diszkriminatív módon szűkíti le.

Az osztrák parlament jogi bizottsága – a németországihoz hasonló – olyan értelmezést fűzött a fajtalanság fogalmához, hogy a házastársak között semmilyen szexuális cselekmény sem tekinthető fajtalannak, és ezért az *erőszakos fajtalanság* és a *fajtalanságra kényszerítés* – a gyakorlat szerint sem – volt elkövethető házastárs sérelmére.¹⁵² E cselekményeket legfeljebb kényszerítésként, személyi szabadság megsértéseként vagy az erőszak eredményétől függően testi sértésként ítélték meg. Olyan bírói döntéssel is találkozni, amely a házastárs sérelmére elkövetett erőszakos fajtalansággal kapcsolatban úgy fogalmaz, hogy a védett jogi tárgy ez esetben nem is a nemi erkölcs, hanem pusztán a cselekvési szabadság.¹⁵³

A moralizáló megközelítés itt a *törvény nyelvtani értelmével* ellentétes értelmezéshez vezetett, hiszen e tényállások az elkövető és a sértett neme szempontjából semlegesen voltak megfogalmazva, és a házastársi kapcsolatról sem tettek említést. Ez az „erkölcsi értelmezés” az erőszakos közösülés, illetve a közösülésre kényszerítés tényállásaival való összevetésből adódó *a contrario értelmezésnek* is ellentmond, hiszen ez utóbbi bűncselekményeket a törvény szövege szerint is csak házasságon kívül, nő sérelmére lehetett elkövetni.

Egy 1976-ból származó osztrák legfelsőbb bírósági döntés (OGH) feltűnő módon árulkodik arról, hogy *a bíróság a tényleges jogtárgyvédelem helyett a morális szempontoknak adott elsőbbséget, és hogy ebben a törvény szövege sem akadályozta meg.* A tényállás szerint a vádlott egy 17 éves fiút testi épség elleni fenyegetéssel kényszerített anális közösülésre. Az OGH a cselekményt nem erőszakos fajta-

¹⁴⁹ BGHSt 6, 13, 47. p.

¹⁵⁰ Uo. 53–54. p.

¹⁵¹ Lásd BGHSt 17, 49

¹⁵² Dokumentation zum öStGB, 191. p.; SCHICK-WK, 37. p.; KIENAPFEL – SCHMOLLER 1999, 207.

¹⁵³ Idézi FEGEHL 1995, 27. p.

lanságnak (magyar terminológia szerint szemérem elleni erőszaknak), hanem fiatalkorúval folytatott természet elleni fajtalanságnak minősítette. A büntetést érdemlőséget ugyanis elsősorban nem a nemi szabadság fenyegetés folytán történő megsértésben, hanem a homoszexuális cselekményben látta.¹⁵⁴ Még akkor is, ha a fiatalkorúval folytatott természet elleni fajtalanság tényállása konszenzuális bűncselekmény volt. (E tényállás szinte szóról szóra megegyezik a magyar Btk. 2002-ig hatályban volt 199. §-ával. A különbség annyi, hogy az osztrák törvény csak a férfiak közötti cselekményeket büntette.)

A bemutatott német és osztrák döntések kapcsán egyet kell érteni HANACK megállapításával, aki az ilyen és ehhez hasonló bírói értelmezést „schulmeisterisches Moralisieren”-nek nevezte.¹⁵⁵

2.2.2. A Csemegi-kódexről szintén elmondható, hogy a *fajtalanság* a legtöbb nemi bűncselekmény tényállásában szerepelt, és fogalmának meghatározása a magyar bírói gyakorlatnak is gondot okozott. Ellentmondásos ítéleteket különösen abban a kérdésben találunk, hogy a nemi vágy általi motiváltság szubjektív oldalon eleme-e a fajtalanságnak.¹⁵⁶ Az 1930-as évekre aztán megszilárdult a fajtalanság fogalma, megkövetelve a nemi vágy kielégítésére irányuló célzatot, és az ekkorra a judikatúrában már kialakult fogalom 1993-ban változtatás nélkül iktattatott be a Btk. 210/A. §-ába, mint a fajtalanság törvényi definíciója.

A homoszexualitás büntetendőségének idején külön problémát okozott a joggyakorlat számára annak eldöntése, hogy milyen magatartások voltak tekinthetők *természet elleni fajtalanságnak*. A fő kérdés az volt, hogy a nemi cselekménynek kell-e a közösülést utánoznia, avagy sem. *Angyal Pál* számos ellentmondó döntést ismertet e kérdésben.¹⁵⁷

Hasonlóan ellentmondó, önkényesnek is tekinthető döntések láttak napvilágot abban a kérdésben is, hogy a megfertőztetés passzív alanyi körét illetően ki volt tekinthető *tisztességes lánynak*. Itt már nagyobb szerep jutott a bíró erkölcsi meggyőződése mentén történő mérlegelésének. Ellentmondó értelmezések elsősorban abban a kérdésben születtek, hogy milyen jelentősége van annak, ha a lány nem szűz, vagy korábban már fajtalankodott másokkal, illetve ha pénzt fogadott el a közösülésért.¹⁵⁸

Látható tehát, hogy a bizonytalan, nehezen meghatározható tartalmú törvényi tényállási elemek (fajtalanság, tisztességeség) a magyar bírói gyakorlatban is vezettek ellentmondó interpretációhoz. Ezek az értelmezések azonban technikai jellegűek és inkább kazuisztikusak voltak, semmint priméren moralizálók. (Ezért is tekintettem el az ismertetésüktől.) Olyan absztrakt erkölcsi állásfoglalásokat, mint

¹⁵⁴ Idézi HOLZLEITHNER 2003, 247. p.

¹⁵⁵ 1968, 11. p. A kifejezés nehezen fordítható magyarra. Szó szerint: iskolamesteri/tanítói moralizálás.

¹⁵⁶ A döntéseket ismerteti ANGyal 1937, 46–47. p.

¹⁵⁷ Uo. 80–81. p.

¹⁵⁸ A döntésekhez lásd uo. 67–68. p.

például a német „jegyeskerítés-esetekben”, a magyar bírói döntésekben nem találunk.

A német/osztrák és a magyar joggyakorlat közti legszembetűnőbb különbség abban érhető tetten, hogy *Magyarországon fel sem merült, hogy a házasságon kívüli közösülés fajtalanságnak minősülne*. A magyar gyakorlat a heteroszexuális közösülést mindig közösülésnek tekintette, és tekinti ma is, függetlenül attól, hogy házaspár között történik-e vagy sem. Álláspontom szerint *ez a momentum volt az, amely a német és osztrák gyakorlatot a beláthatatlan és kiszámíthatatlan moralizálás felé vitte el, a magyar bírói gyakorlatot pedig megkímélte ettől*. És ez az extrém moralizálás volt a kiváltója a törvényi reformoknak, amelyek Németországban kezdődtek a legkorábban. Mint láttuk, nem véletlenül.

3. A nemi erkölcs: se nem erkölcs, se nem jogi tárgy – fordulat

A 20. század közepén a nemi erkölcsre mint központi kategóriára alapozó büntető-törvények és a törvényi szabályozást nem hogy racionális keretek közé szorítani próbáló, hanem a kriminalizáció körét még inkább kiterjesztő bírói gyakorlat nem volt már tovább tartható. Meglepő azonban, hogy ehhez a 20. század közepéig kellett várni. Mint láttuk a filozófiai és ideológiai háttér már a 18. század végén adott volt a változáshoz. Újból meg kell említeni *Feuerbach* 1813. évi bajor kódexét, amelynek nem akadt követője másfél évszázadig (lásd 1.3.). A magyar büntetőjogi irodalomban e kérdés kapcsán kiemelkedik *Halász Zoltán*, aki már a 20. század legelején a jogalkotói zsinórmérték után kérdezett, intve óvott attól, hogy a jogalkotó „moralphilosophussá” váljon, és hangsúlyozta, hogy az erkölctelenség önmagában nem alapíthat büntetendőséget.¹⁵⁹

Elsőként a német jogirodalom volt az, amely ösztözet zúdított a moralizáló jogalkotásra és jogalkalmazásra. A lassú és elhúzódó szabályozási reformokra ezután került csak sor.

3.1. Erősödő jogirodalmi kritika

A büntetőjog és az erkölcs kapcsolata, a büntetőjog esetleges erkölcsi funkciója napjainkban is vitatott kérdés, a büntetőjog elméletének és a jogbölcséletnek egyik legnehezebb kérdése, és vizsgálata nem választható el általában a jog és erkölcs kapcsolatától. Ennek az általános kérdésnek a részletes vizsgálata természetesen meghaladná e tanulmány kereteit.¹⁶⁰ Itt most csak röviden említenék néhányat azon legfontosabb megállapítások közül, amelyek kifejezetten a nemi erkölcs büntetőjogban betöltött szerepét vonják kétségbe.

¹⁵⁹ 1909, különösen 274–287. p.

¹⁶⁰ A jognak más jelenségektől való elhatárolásáról, így az erkölchöz való viszonyáról, az e kérdésre vonatkozó nézetekről kitűnő összefoglalást ad SEELMANN 2004, 70–84. p., különösen 76–84. p.

Célszerűnek látszik annak a vizsgálata, hogy a nemi erkölcs egyáltalán erkölcs-e. *Herbert Jäger* így fogalmazta meg ezt a kérdést: „[...] amit nemi erkölcsnek nevezünk, tarthat-e egyáltalán igényt erre a megjelölésre? Tényleg az általános erkölcs egy részterületéről [...] van szó, vagy csak valami másról, amelyet tévesen így nevezünk?”¹⁶¹ Az erkölcs legmélyebb gyökere, kiindulópontja az emberi tudatban, az egyén meggyőződésében van, és az azonos meggyőződésű emberek kollektív tudatában objektiválódik. Az ily módon objektiválódott és az emberek nagy része által elfogadott *erkölcsi normák száma* nagyon korlátozott, *a valóságban jóval kevesebb, mint gondolnánk*. Ehhez a közös alaphoz tartozik az, hogy például az árulás, az őszintétlenség vagy a tekintet nélküli egoizmus elvetendő, míg például a jóság, az áldozatkészség vagy a megbízhatóság érték. De már egy olyan kézenfekvőnek látszó kérdésben, mint az *ölés tilalma*, érezhetővé válik az erkölcsi megítélés ingadozása, és főleg akkor, ha a sokat emlegetett határesetekről van szó: mint a halálbüntetés, az öngyilkosság, az eutanázia vagy a háború során történő ölés. Ha az ölés tilalma kapcsán ennyire divergálhatnak az egyes egyének meggyőződései, akkor mit tapasztalhatunk a nemi élet kapcsán? Ha tehát erkölcsi törvényről beszélünk, akkor nem lehet szó egy merev, lezárt és soha nem változó rendszerről, amely leválasztható lenne az egyén erkölcsi tudatáról. *Az erkölcs forrása mindig az egyéni lelkiismeret marad*. A vallással kapcsolatban *Jäger* nagyon találóan állapítja meg, hogy a vallásban ugyan számos erkölcsi norma objektiválódásával találkozhatunk, de nem szabad elfelejteni, hogy e parancsok követése a vallással való belső azonosulásból fakad, tehát itt sem választható el az egyén meggyőződésétől.¹⁶²

Belátható tehát, hogy a tárgyalta büntető törvények alapjául vett, *a nemi életre vonatkozó erkölcsinek mondott normák* nem is erkölcsi jellegűek, hanem mereven, a változtathatatlanság és az eltérést nem tűrés igényével megállapított magatartási szabályok, szokások, amelyek *valójában jogi jellegűek*. A BGH fent idézett határozatából ez a jelleg egyértelműen kiolvasható (lásd 2.2.1.; 144. és 149–150. lj.). A jogalkotó nem tesz mást, mint a szexualitásra vonatkozó szabálykódexet törvényerőre emeli, a bíró pedig tévedhetetlenül ismeri ezeket az örökérvényű szabályokat. Jog ez és nem erkölcs!

Láttuk tehát, hogy a nemi erkölcs valójában nem erkölcs, hanem egy törvényerőre emelt szabálykódex. A kérdés, hogy mint ilyen lehet-e jogi tárgy. A válasz nemleges: az ilyen értelemben felfogott nemi erkölcs nem teljesíti a jogi tárgy kritériumait, hiszen maga is egy szabályrendszer, amely mint ilyen nem a jog alatt, annak alapjaként, hanem a jog mellett, azzal egy szinten helyezkedik el.¹⁶³ A nemi erkölcs olyan szabályrendszer, amelynek nem látszik az alapja. Így hiányzik a jogi tárgy fontos kritériuma, a sérthetősége – gondoljunk csak a materiális jogellenesség tanára –, hiszen nem tudjuk hogy a nemi erkölccsel ellentétes szabályok valójában

¹⁶¹ 1957, 29. p. A szerző a jogtárgykérdés vizsgálatát állítja a nemi bűncselekményekről írt monográfiája középpontjába. A nemi erkölcs és a jogi tárgy kapcsolatához lásd különösen 29–40. p.

¹⁶² Uo. 30–31. p.

¹⁶³ Uo. 38. p.

mit sértenek. Azon kívül, hogy a nemi erkölcs szabályait sértik.¹⁶⁴ Idem per idem! Innen eredt és ered az igény, hogy megkeressük a nemi bűncselekmények valóságos jogi tárgyait, és hogy ahol ilyet nem találunk, ott dekriminalizálni kell.

Jäger munkája megjelenésének évében, 1957-ben látott napvilágot Angliában az ún. Wolfenden-jelentés, amely a homoszexualitás vizsgálata kapcsán arra a megállapításra jutott, hogy a törvénynek nem kell az erkölcstelenséggel foglalkoznia, és nem lehet a homoszexualitást azon az alapon büntetni, hogy sokan erkölcstelennek tartják. E jelentés kapcsán bontakozott ki az ún. Devlin–Hart vita.¹⁶⁵ A vitából itt most csak a konzervatív felfogású jogi lordnak, *Patrick Devlinnek* néhány megállapítását emelném ki. Devlin a morális törvényhozás középpontjába az utca emberét helyezi, aki a kiindulási alap kell, hogy legyen. E célkitűzés lehetetlensége kapcsán hadd utaljak az előbb ismertetett „Körtánc-perre” (lásd 2.2.1.). Egy másik megállapítása szerint a jog feladata a társadalom erkölcsi kódexének kikényszerítése. E felfogás hibáját és lehetetlenségét az előbb bemutattam. Az a megjegyzése pedig ma már csak egyszerűen megmosolyogtató, hogy a morális törvény meglétére egyértelműen utal az undor.¹⁶⁶

Eltételezve most már attól, hogy a nemi erkölcs nem is erkölcs, és nem is alkalmas jogi tárgy, további érvek is felhozhatók a büntetőjog általi figyelembe vételére ellen. A büntetendőségnek a nemi erkölcsre alapozása könnyen ahhoz vezet, hogy a jogalkotó és a nagy értelmezési szabadságot kapó jogalkalmazó *kétség esetén is a büntetendőség mellett fog dönteni*.¹⁶⁷ A kétségek meglétéhez pedig hadd utaljak az ölés tilalmával kapcsolatban írtakra. A törvényi szabályozás nem hagyhatja figyelmen kívül, hogy például egy milliós nagyvárosban az erkölcsi és vallási felfogásoknak nem található meg az az ideális összhangja, hogy kétséges és határesetekben lehetséges volna olyan döntést hozni, amely minden további nélkül általános egyetértésre talál.¹⁶⁸ Ma már inkább abban van messzemenő egyetértés, hogy nem létezik az az egységes erkölcsi nézet, amelyet alapul vehetnénk.¹⁶⁹ Ez persze nem jelenti azt, hogy akár az öléssel, akár a nemiséggel kapcsolatos kétséges esetekben nem kellene és lehetne így vagy úgy dönteni. De ehhez nem a plurális erkölcsöt kell figyelembe venni, hanem a jogtárgyvédelem racionális szempontjait szükséges lefektetni.

A „Sittlichkeitsdelikt”-ével kapcsolatban Németországban kibontakozott viták mentén felértékelődni látszik több – nem csak a nemi bűncselekmények kapcsán irányadó – büntetőjogi alapelv. Egyrészt a büntetőjog *ultima ratio* jellege,¹⁷⁰ vala-

¹⁶⁴ Vö. SCHMOLLER, aki a Sittlichkeit kifejezést több aspektusból és több lehetséges jelentéstartalommal vizsgálja, de mindegyiknél arra a következtetésre jut, hogy nem adnak választ a „miért büntessük?” kérdésre (2000, 33. p.). Lásd még KIENAPFEL – SCHMOLLER 2005, 113–114. p.

¹⁶⁵ A vitát részletesen ismerteti TARR 2005.

¹⁶⁶ Ismerteti TARR, uo. 5/14. p.

¹⁶⁷ Vö. HANACK 1968, A 28. p.

¹⁶⁸ KLUG 1963, 30. p.

¹⁶⁹ ARZT 1983, 3. p.

¹⁷⁰ HANACK 1968, A 30. p.; LAUBENTHAL 2000, 6. p.; az alapelvről magyar nyelvű irodalomban részletesen lásd NAGY 2004, 75–76. p.

mint – különösen a fajtalanság kapcsán – a *pontos törvényi meghatározottság követelménye*.¹⁷¹ Másrészt középpontba kerül a kriminálpolitikai döntéshozatal mércéjének szánt, és az előbb írtakhoz kapcsolódó *in dubio pro libertate* elve. Ez utóbbi – Magyarországon egyébként nem ismert – alapelv szerint azokban a szélső esetekben, ahol a büntetés szükségessége és igazolhatósága felől kétségek merülnek fel, ott nem kerülhet sor törvényi beavatkozásra.¹⁷² A büntetni rendeléshez mindig jog tárgyra van szükség, ha kétséges a jogi tárgy, a büntetlenség mellett kell dönten.¹⁷³ A szexuális bűncselekmények kapcsán a büntetőjog sokkal jobban behatol az egyéni intimszférába, mint más területeken, és ezért itt különösen fontos és fokozottan szükséges a szabályozás általi beavatkozás igazolhatósága.¹⁷⁴

Szintén a viták egyik eredményeként kell utalni egy terminológiai megkülönböztetés jelentőségére: a büntetést érdemlőség (Strafwürdigkeit), nevezetesen, hogy az emberek többsége valamit büntetést érdemlőnek tart, nem egyenlő a büntetés szükségességével (Strafbedürftigkeit).¹⁷⁵ A büntetést érdemlőség kapcsán kell ugyanakkor megjegyezni, hogy az 1940-es évektől folytatott empirikus szociológiai kutatások azt mutatták, hogy az embereknek a szexualitásról és egyes magatartások büntetendőségéről alkotott nézetei nem igazán esnek egybe azzal, amit a jogalkotó és a jogalkalmazó megmásíthatatlan erkölcsi kódexként aposztrofál.¹⁷⁶

Angyal Pál (lásd 2.1.4.) a homoszexualitás és a bestialitás büntetendősége kapcsán még úgy vélekedett, hogy „az államnak elsőrendű kötelessége a jellem acélozása, ha kell még a büntetőjog eszközeinek esetleg csak szimbolikus igénybe vétele mellett is”, és, talán ebből következően, „egy létező tilalom törlése általános erkölcsi szempontból nem kívánatos”.¹⁷⁷ Ma már inkább úgy véljük, hogy a szexuális nevelés a család és az iskola feladata. A büntetőjog nem megoldás, tilalmi révén legfeljebb attól tarthatja távol a fiatalokat, hogy nemi életet éljenek. Ehelyett a családnak és az iskolának kell felkészítenie őket arra, hogy szexuális kapcsolatukban hogyan cselekedjenek felelősséggel.¹⁷⁸

3.2. Törvényhozási lépések

3.2.1. *Németországban* már a századforduló után jelentek meg olyan tervezetek, amelyek hangsúlyozták, hogy az erkölcsi szabályok megsértése más védelmet igénylő különös érdekek sérelme, illetve veszélyeztetése nélkül nem alapíthat büntetendőséget.¹⁷⁹

¹⁷¹ HANACK 1968, A 35. p.; az alapelvről a magyar nyelvű irodalomban részletesen lásd NAGY 2004, 65–66. p.

¹⁷² KLUG 1963, 38. p., HANACK 1968, A 33. p.; ugyanakkor bizonyos fenntartásokkal ARZT 1983, 11–14. p.

¹⁷³ JÄGER 1957, 122–123. p.

¹⁷⁴ KLUG 1963, 27. p.

¹⁷⁵ HANACK 1968, A 29. p.

¹⁷⁶ Egyes kutatások eredményeit ismerteti JÄGER 1957, 36–37. p. és HOCHHEIMER 1963, 96–97. p.

¹⁷⁷ 1937, 78. p.

¹⁷⁸ SCHULTZ 1982, 253. p.

¹⁷⁹ Így az 1909. évi és az 1911. évi tervezet. Ismerteti JÄGER 1957, 27. p.

E tervezetekhez, sőt még a hatályos StGB-hez képest is drasztikus visszalépést jelentett az 1962. évi javaslat.¹⁸⁰ A javaslat egy átfogó fejezetet tartalmazott az *erkölcsi rend elleni bűncselekmények* megjelöléssel. Ezen belül a következő címek voltak megtalálhatók: 1. a vallási béke és a halottak nyugalma elleni bűncselekmények; 2. a házasság, a család és a személyállapot elleni bűncselekmények; 3. a nemi erkölcs elleni bűncselekmények; 4. a segítségnyújtás elmulasztása; 5. állatkinzás. A nemi erkölcs elleni bűncselekményeken belül külön csoportot képeztek a fajtalansági deliktumok (Unzuchtsdelikte) és a prostitúciós bűncselekmények.¹⁸¹ A javaslat lényegében a 18. századig lép vissza és a közerkölcs védelmében újból létrehoz egy fejezet-konglomerátumot, amelybe a nemi bűncselekményeket is belefoglalja. Ehhez hasonlót a C.C. Theresianában és a Josephinisches Strafgesetzbzen találunk (lásd 1.2.2. és 1.2.3.).

A javaslat indokolása arra a „vitathatatlan felismerésre” utal, hogy „a nemi élet tisztasága és egészsége a nép létezésének és a természetes életrend megőrzésének rendkívül fontos feltétele.” Ha a törvényalkotó ezt nem tartja kellőképpen szem előtt, akkor az azzal a veszéllyel fenyegethet, hogy „szakadékot hasít az általános meggyőződés és a törvény közé, és a nép erkölcsi érzületét sérti és összezavarja.”¹⁸² A javaslat megkérdőjelezi a jogtárgyvédelem követelményét a büntetőjogban, álláspontja szerint „nem kizárt, hogy az erkölcsileg különösen elvetendő és az általános meggyőződés szerint káros magatartásokat akkor is büntetéssel fenyegezzük, ha a cselekmény nem fenyeget közvetlenül meghatározható jogi tárgyat.”¹⁸³ Találó ezzel kapcsolatban *Hanack* ironikus megjegyzése, miszerint ezzel az állásponttal a jogalkotó megkönnyíti a maga számára, hogy az elvetendőből büntetendő csinálgon, sőt ez alapján még az a kérdés is joggal merülhetne fel, hogy „vajon a jogalkotó saját magával megy-e szembe akkor, amikor az elvetendő magatartások köréből sokat büntetetlenül hagy.”¹⁸⁴

Érthető, hogy a jogalkotó okfejtései – enyhén szólva – felborzolták a kedélyeket a szakmai körökben. A tiltakozás egyrészt a német büntetőjogi oktatók 1965. évi gyűlésén, másrészt az 1968. évi Német Jogászgyűlésen (Deutscher Juristentag) intézményesedett.¹⁸⁵ A legkorábbi tiltakozások között tartható számon egy 1963. évben megjelent tanulmánygyűjtemény, amelyben a büntetőjogászok mellett jogbölcsészek és orvosok, pszichológusok is részletesen kifejtették kritikai észrevételeiket.¹⁸⁶

A tényleges törvényi reformokra végül két lépcsőben került sor. A legsürgősebb módosításokat az I. büntető novella (1. StrRG) már 1969-ben megtette: kiik-

¹⁸⁰ A javaslat szövegéhez és indokoláshoz lásd Auszüge aus der Bundestagdrucksache IV/650 vom 4. Oktober 1962.

¹⁸¹ KLUG 1963, 28. p.; SCHMOLLER 2000, 34. p.

¹⁸² Idézi LAUBENTHAL 2000, 4. p.; GÖSSEL 2005. 2. p.

¹⁸³ Idézi GROTE 2000, 29. p.

¹⁸⁴ 1968, A 15. p.

¹⁸⁵ SCHROEDER 1975, 15. p.

¹⁸⁶ Sexualität und Verbrechen. Beiträge zum Strafrechtsreform (Hrsg. Bauer et al.). Fischer Bücherei. 1963.

tatta az StGB-ből a házasságtörés, az egyszerű homoszexualitás, az állattal való fajtalanság és a férjszínlelés tényállását. A nemi bűncselekményeket tartalmazó fejezet átfogó újraszabályozására a IV. büntető novellával (4. StrRG) került sor 1973-ban. A fejezetcímet a szexuális önrendelkezés elleni bűncselekményekre (Straftaten gegen die sexuelle Selbstbestimmung) változtatták, így határozta meg a jogalkotó e bűncselekmények közös jogi tárgyát. Az Unzucht kifejezést valamenyny törvényi tényállásból száműzték, és helyére a semleges és a moralizálást nem engedő szexuális cselekmény (sexuelle Handlung) került. A korábbiakban tárgyalt problémák közül kiemelendő, hogy a kerítés tényállását lényegesen szűkítették (lásd 2.2.1.).¹⁸⁷ Az 1973. évi novella most már a jogtárgysértést és jogtárgyvédelmet állította a nemi bűncselekmények szabályozásának középpontjába is, figyelemmel egyúttal a büntetőjog ultima ratio jellegére.¹⁸⁸

Az 1969. év a bírói gyakorlatban is mérföldkö, az ekkor született ún. Fanny Hill-ítélet szembe megy a korábbi gyakorlat erkölcsi monizmusával: „a nézetek időhöz kötöttek és változnak abban a kérdésben, hogy [...] mi az, ami a társadalomra károsan hat, és hogy ennek alapján hol kell meghúzni a nemi vonatkozású ábrázolásoknál a tolerancia határát. [...] A büntetőtörvénynek nem az a feladata, hogy a nemi területen keresztülvigye a felnőtt polgár erkölcsi standardját, hanem hogy védje a társadalmi rendet a megzavarástól és a durva zaklatásoktól.”¹⁸⁹

3.2.2. Míg Németországban az 1973. évi büntető novella végleg szakított a korábbi felfogással, addig az 1975. évi új *osztrák* Btk. még mindig a „Sittlichkeitskodexek” közé sorolható (lásd 2.1.2.). A reformok itt is két lépcsőben történtek és tizenöt évig elhúzódtak.¹⁹⁰

A témánkat érintő első nagy módosítás 1989-ben történt és meglehetősen felémásra sikerült, mivel csak az erőszakos nemi deliktumok tényállásait érintette. A korábbi Notzucht és Zwang zur Unzucht elnevezésű tényállásokat átnevezték, a pejoratív felhangtól megfosztott új elnevezések: nemi erőszak (Vergewaltigung) és nemi kényszerítés (Geschlechtliche Nötigung). Ugyanakkor megmaradt a megszégyenítés (Schändung) tényállása ezzel az elnevezéssel.¹⁹¹

Az elnevezéseken túl komoly tartalmi változás volt, hogy az erőszakos nemi bűncselekmények tényállásából száműzték a fajtalanság (Unzucht, unzüchtige Handlung) kifejezést, és e tényállások generális fogalmává a „nemi cselekmény” kifejezést tették. Ugyanakkor, ez a „fogalmi tisztítás” csak az erőszakos szexuális bűncselekmények tényállásaiban történt meg, más nemi bűncselekmények tényállásaiban továbbra is megmaradt a fajtalanság kifejezés. Egyes szerzők joggal vetik

¹⁸⁷ SCHROEDER 1975, 15–16. p.

¹⁸⁸ LAUBENTHAL 2000, 6. p.

¹⁸⁹ BGHSt 23, 12, 42–44. p. A konkrét ügyben a BGH-nak abban a kérdésben kellett döntetnie, hogy John Cleland „Fanny Hill emlékei” című műve beleütközik-e a fajtalan iratok terjesztésének tényállásába. A válasz nemleges volt.

¹⁹⁰ E reformok részletes áttekintéséhez, az öStGB és a novellák magyar nyelvű szövegéhez, valamint irodalmi apparátushoz lásd SZOMORA 2005.

¹⁹¹ Az 1989. évi novella szövegéhez lásd FABRIZY 2002, 586–632. p.

fel, hogy az 1989. évi törvényi helyzetkép olyan benyomást kelt, mintha a jogalkotó tudatosan differenciált volna, és minősítette volna továbbra is fajtalanságnak például a 18. év alatti fiúval konszenzuálisan folytatott homoszexuális magatartásokat (lásd az osztrák Alkotmánybíróság által 2002-ben megsemmisített 209. §-t).¹⁹² Ez a felemás megoldás komoly dogmatikai feszültségekhez vezetett. Így olyan anomáliák fordultak elő, hogy míg például a feleség erőszakkal orális közösülésre kényszerítése 1989-től már büntethető volt, addig, ha mindezt a védekezésre képtelen feleség sérelmére követték el, akkor az továbbra sem volt bűncselekmény, mivel az ez esetben releváns megszegényítés tényállásában (Schändung) továbbra is a fajtalanság szerepelt, amelyről láttuk, hogy házastárs sérelmére nem volt elkövethető (vö. 2.2.1.).

Az ellentmondásokat a 2004. évi novellával küszöbölte ki a jogalkotó. A miniszteri indokolás egyértelműen fogalmaz a törvénymódosítás indokait illetően: „A javaslattal – annak súlyponti részét illetően – a szexuális bűncselekmények szabályozásának 1975 óta lépésről lépésre bekövetkezett reformját kívánjuk folytatni és mielőbb lezárni. Az 1975. évi Btk. hatálybalépése óta történt változások mindig csak egyes pontokat, részletkérdéseket érintettek, de a változtatásokból kimaradt rendelkezések átfogó átdolgozása mindeztidáig nem történt meg. Különösen igaz ez valamennyi tényállás nem-semleges (értsd: a tettes és a sértett neme szempontjából semleges) megfogalmazására, illetve 'a nemi erkölcs', a 'fajtalanság' és az 'üzletszerű fajtalanság' korszerű fogalmakkal történő kiváltására.”¹⁹³

A kormány-előterjesztés azt is kiemeli, hogy a módosításokkal „a társadalmi változásokat, különösen az ember személye és a szexuális önrendelkezéshez való jog elismertségének erősödését kívánja figyelembe venni.”¹⁹⁴ Ezt volt hivatott tükrözni, hogy az öStGB 10. Fejezetének megnevezését „A szexuális integritás és önrendelkezés elleni bűncselekmények”-re változtatták, búcsút mondva ezzel a nemi erkölcs kifejezésnek is.¹⁹⁵

A svájci szabályozás fejlődését nem mutattam be. Itt röviden csak annyit említenék, hogy az 1937. évi Btk. nemi deliktumokra vonatkozó szabályainak felülvizsgálata 1976-ban kezdődött, és a modern szemléletű, jogtárgy-központú új szabályozás hatályba lépésére 1992-ben került sor „A szexuális integritás elleni bűncselekmények” fejezetcím alatt.¹⁹⁶

3.2.3. *Hazánkban* a Csemegi-kódex különös részét az 1961. évi Btk. váltotta fel. A fejezet elnevezése szemérem elleni bűncselekményekről nemi erkölcs elleni bűncselekményekre változott, ahogyan az már a BHÖ-ben is szerepelt. A fejezet-

¹⁹² SCHICK-WK, 5. p.; KIENAPFEL – SCHMOLLER 1999, 175. p.

¹⁹³ 294 der Beilagen XXII. GP – Regierungsvorlage – Materialien. 4. p.

¹⁹⁴ Uo. I. p.

¹⁹⁵ A 2004. évi novella végleges szövegéhez lásd Strafrechtsänderungsgesetz 2004. BGBl I 2004/15.

¹⁹⁶ Lásd SCHULTZ 1982, 245–254. p.; TRECHSEL 1997, 697. p. és STRATENWERTH – JENNY 2003, 140–141. p.

cím ellenére úgy vélem, hogy a '61-es Btk-ban a nemi erkölcs szerepe visszaszorul. Ezt az alábbi okok támasztják alá:

a) A miniszteri indokolás az itt szabályozott bűncselekmények kapcsán három jogi tárgy csoportot nevesít: a nemi szabadságot, az ifjúság egészséges nemi fejlődését, valamint a nemi kapcsolatok társadalmi rendjének más vonatkozásait.¹⁹⁷ Ez a hármas csoportosítás jelent meg a '61-es kódex kommentárjában is, azzal, hogy a bűncselekmények közös jogi tárgya a nemi kapcsolatok társadalmi rendje.¹⁹⁸ És ez a hármas csoportosítás jelenik meg mind a mai napig, még a legújabb tankönyvekben is.¹⁹⁹ A német és osztrák szemlélethez képest lényeges különbség, hogy közös jogi tárgyként már nem merül fel a társadalom nemi élettel kapcsolatos általános érzülete. Ugyan az e helyett szereplő nemi kapcsolatok társadalmi rendje sem mond sokat a jogi tárgy szempontjából, de az ezen belül említett csoportosítás lényeges előrelépésnek tekinthető.

b) A szabályozás központi eleme továbbra is a közösülés és a fajtalanság fogalom párosa. Bár a fajtalanság kifejezés ugyanolyan megbélyegző, mint az Unzucht, mint említettem, nálunk nem értelmezték sem aggályos módon kiterjesztően, sem pedig megszorítóan, ez az elkövetési magatartás nem képezte moralizálás alapját a bírói gyakorlatban (vö. 2.2.2.). A fajtalanság fogalmát, bár még nem került be a törvénybe, az indokolás a mai legáldefinícióval azonosan rögzíti.²⁰⁰

c) A német és az osztrák szabályozást is megelőző vívmánynak tekinthető, hogy megtörtént a konszenzuális homoszexuális cselekmények és a bestialitás dekriminalizálása.²⁰¹ A homoszexuális cselekményeknek csak az erőszakos változatát büntették, továbbá ha 20. életévét be nem töltött személlyel történt a konszenzuális nemi érintkezés, illetve ha a cselekményt megbotránkoztató módon követték el. Ezen alakzatoknak már nem csak férfiak, hanem nők is lehettek tettei.

d) A tényleges ifjúságvédelem irányába való haladást jelentette a megfertőztetés bűncselekményének (lásd 2.1.4.) gyökeres átalakítása. A passzív alanyokat érintő fontos változás volt, hogy kiiktatták a törvényből a tisztességes jelzőt, valamint a védelmi kört a fiúgyermekre is kiterjesztették. Az elkövetési magatartások közé pedig a közösülésen túl a fajtalanságot is beiktatták.

Az 1961. évi Btk. vonatkozó rendelkezéseit tárgyalja *Schultheisz Emil* 1966-ban megjelent monográfiája. Moralizálással e munkában sem igen találkozhatunk, a szerző sokkal inkább a bűncselekmények tényleges jogi tárgyait vizsgálja részletesen, ezzel összefüggésben kitér a bűncselekmények esetleges súlyos követke-

¹⁹⁷ Indokolás-1961, 474. p.

¹⁹⁸ *Halász-Kommentár*, 1968, 1337. p. (a vonatkozó rész szerzője NEMÉNYI)

¹⁹⁹ Lásd régebből még MERÉNYI 1987, 21–22. p.; újabban pl. FEHÉR 2005. 242. p.; SINKU 2005, 226. p.; NAGY 2005. 284. p.; és lényegében így FÖLDVÁRI 2005, 186–187. p.

²⁰⁰ Indokolás-1961, 475. p.

²⁰¹ Uo. 475–476. p. Korrekcióra szorulnak TARR ÁGNES megállapításai, amely szerint a homoszexualitás dekriminalizációjára csak 1966-ban került volna sor (2005, 9/14. p.). A dekriminalizáció már a '61-es kódexszel megtörtént, a miniszteri indokolás a büntetendőség eltörlésének okait is ismer-teti (Indokolás 1961, 483. p.).

ményeire és a passzív alanyokra gyakorolt hatására. Schultheisz állapítja meg először, hogy az erőszakos nemi bűncselekmények tényállásai – meghatározott körben – az ifjúság fejlődését is védik.²⁰²

A jelenleg is hatályos 1978. évi Btk. lényeges változásokat már nem hozott témánk szempontjából. Érdekesség, hogy a törvény előkészítési munkái során felmerültek mind visszalépést jelentő, mint pedig előremutató elképzelések. Így például szóba került a megrontás tényállásába a tisztességes jelző visszavétele, amit – szerencsére – elvetettek.²⁰³ Haladó szemléletre utal az a javaslat, amely a fajtalanságnak a terminológiából való kiiktatását és például a nemi cselekmény kifejezéssel való felváltását szorgalmazta, tekintettel arra, hogy a köznyelv a fajtalanság szó alatt abnormális szexuális magatartásokat ért. A jogalkotó azonban a jogi nyelvnek adott elsőbbséget, amelyben a fajtalanság szó – tény és való – régóta meghonosodott.²⁰⁴

Az 1978 óta a jogalkotó és az Alkotmánybíróság döntései nyomán bekövetkező módosítások – így például az erőszakos közöszlés passzív alanyi körének módosítása vagy az ifjúságvédelem körében a homoszexuális cselekményekbe való beleegyezés korhatárának csökkentése – már a nem a nemi erkölcs, hanem a tényleges jogtárgyvédelem körül zajlottak és zajlanak. A jövőbeni módosítások feladata egyrészt az erkölcsi felhangú kifejezések végleges eltávolításával a szabályozás terminológiájának modernizálása, a jogtárgyvédelem további racionalizálása és tökéletesítése, másrészt a részmodosítások révén keletkezett ellentmondások, szabályozásbeli feszültségek csökkentése, feloldása.

Teendő bőven akad tehát.²⁰⁵ Ezek közül itt most a fejezetcím mihamarabbi megváltoztatását emelném ki. Mint láthattuk a magyar büntetőjog valójában már 1961 óta elsődlegesen jogtárgyvédelmi szempontokat követ a nemi deliktumok szabályozásánál. A fejezetcímekben azonban mind a mai napig a nemi erkölcs elleni bűncselekmények megjelölés szerepel. A magyar büntetőjog több mint negyven éve egyfajta tudathasadásos állapotban van e kérdést illetően. A fejezetcím úgy szól a nemi erkölcsről, hogy ahhoz a tételes szabályozás és a bírói gyakorlat által megvont tartalomnak valójában egyre kevesebb köze van. Olykor a jogirodalom sem tud mit kezdeni a jelenlegi helyzettel. Így például a mai napig olvashatunk olyat, hogy „a szabályozás alapja a társadalom általános erkölcsi ítélete”.²⁰⁶ A fejezetcím és a tartalom közötti feszültség szükségképpen érződik az irodalmi munkákon, hiszen a tényállás-elemzés során nem lehet a fejezetcímről nem említést tenni.

Az új fejezetcím megválasztása további alapos vizsgálódást tesz szükségessé.

²⁰² Az egyes jogi tárgyakhoz lásd például az erőszakos közöszlésnél 17–19. p., a szemérem elleni erőszaknál 106–107. p., a megrontásnál 186–187. p., a vérfertőzésnél 203. p.

²⁰³ LÁSZLÓ, *Előkészítés*, 215. és 236. p.

²⁰⁴ Uo. 255. és 263. p.

²⁰⁵ Egy lehetséges de lege ferenda koncepcióhoz lásd NAGY – SZOMORA 2004.

²⁰⁶ SINKU 2005, 227. p.

4. Összegzés

Mint láttuk, a nemi bűncselekmények jogi tárgyainak és szabályozása rendszerének fejlődésében három korszakot különböztethetünk meg.

4.1. Az *első* – és tartamát tekintve leghosszabb – *időszakban*, a kora középkortól kezdve *kollektív jellegű jogi tárgyak* álltak e deliktumok büntetendősége mögött. Így a nemzetség, a család és az ezekhez való társadalmi kötődés. Az egyház szerepének erősödésével pedig a házasság intézménye került a védelem középpontjába. Fontos azonban annak szem előtt tartása, hogy a nemi bűncselekmények büntetendősége mögött nem kizárólag vallási megfontolások álltak, hanem a kriminalizációt, a szigorú tiltást társadalmi szükségletek is indokolták. Véleményem szerint – az irodalom jó részében – *egyoldalú a vallási hatás túlhangsúlyozása* a nemi bűncselekmények szabályozásával összefüggésben, e mellett nem hagyható figyelmen kívül *a kriminalizáció mögötti társadalmi szükségszerűség*, különösen a konszenzuális heteroszexuális cselekmények tekintetében. Az akkori társadalmi és gazdasági berendezkedésben a házasságon kívüli, illetve házasság előtti nemi kapcsolatoknak súlyos következményei lehettek, és így a vallási előírások mellett ez is érthetővé teszi a házasságon kívüli mindenféle nemi cselekmény pönalizálását. A vallási háttér dominanciája elsősorban a homoszexualitás üldözésében érhető tetten, kisebb részben pedig a vérfertőzés széles körre való kiterjesztésében és kegyetlen büntetésében.

Az egyházi joghatóság háttérbe szorulásával egy újabb állomáshoz érkezik a fejlődés a kollektív jogi tárgyak körében. Megkezdődik a közerkölcs mint védendő érdek önállósodása és leválása a vallási parancsokról. E folyamat kiindulópontjának a *Consitutio Criminalis Carolinát* tekinthetjük, majd a 16–17. századi *Polizeiordnungokkal* és a 18. századi *Theresianával* kiteljesedik a közerkölcs kategóriája, és megvalósul az abszolutista állam célkitűzése, az élet minden területének rendszabályozása. Ennek csak egy szeletét képezték a nemi életre vonatkozó tilalmak. Mint láttuk, a későbbi fejlődés szempontjából kulcsfontosságúnak tekinthető II. József büntetőtörvénye. A *Josephinában* a későbbi fejlődés mindkét irányának csirái megtalálhatók. Így megtörtént a közerkölcs végleges leválasztása a vallás-erkölcsről, és a törvényben a nemi bűncselekmények jó része – más bűncselekményekkel együtt ugyan, de – már kifejezetten mint erkölcs elleni deliktum található meg. Mindez elengedhetetlen feltétele volt a nemi erkölcs mint szabályozási kategória specifikálódásának és így a 19. századi *Sittlichkeitskodexek* létrejöttének. Emellett pedig az individuális jogtárgyvédelemre is találunk példát a *Josephinában*.

Írott büntetőjog hiányában a magyar fejlődés első szakasza nehezen mérhető össze a német nyelvű országokéval. Az eddig feldolgozott szokásjogból mindenestre kiolvasható, hogy a vallási szempontok mellett nálunk is erősen jelen van a nemi élet kordában tartásának társadalmi szükségessége. Az 1795., 1830., és 1843. évi javaslatokon témánkkal kapcsolatban felfedezhető a *Josephina* hatása, és olyan rendelkezésekre is bukkanhatunk, amelyek az individuális jogtárgyvédelem megjelenését jelzik. Ami a kriminalizáció körét illeti, értékelhető adatok hiányában a

szokásjog „nagy rejtélyének” tekinthetjük a homoszexualitás megítélését. Sejthető továbbá, hogy a 19. század második felében elindul a házasságon kívüli nemi kapcsolatok dekriminalizálása.

4.2. A fejlődés második fázisát a 19. és 20. századi Sittlichkeitskodexek időszaka jelenti, amikor is *a nemi erkölcs jelenik meg központi szabályozási kategóriaként és jogi tárgyként*. A fejlődési szakasz legfontosabb jellemzői a következők:

a) Megtörténik a nemi bűncselekmények és a nemi erkölcs lehatárolódása, azaz a büntetőtörvények az erkölcsöt már csak kizárólag a nemi bűncselekményekkel kapcsolják össze és a védelem egyetlen tárgyaként a nemi vonatkozású erkölcsöt jelölik meg. E folyamat betetőzése a házasság és a család elleni bűncselekményeknek a nemiekről történő leválasztása.

b) A Sittlichkeitskodexek fontos jellemzője a nemi erkölcsről, nemi tisztességről, szeméremről szóló fejezetcím. Terminológiájukban tükröződik a nemiséget érintő általános megvetés, amelynek legfontosabb megtestesítője a fajtalanság mint a legtöbb törvényi tényállás közös eleme. E törvények büntetik – legtöbbször csak a férfiak – konszenzuális homoszexuális magatartásait, rendkívül széles körben a kerítést és a vérfertőzést. A korábbiakhoz képest szűkebb körben ugyan, de még mindig bűncselekmény a házasságtörés.

c) A szabályozás mögül teljes egészében eltűnik a vallási háttér, és az idő előrehaladtával egyre inkább kérdéses a társadalmi beágyazottság. A jogalkotó és a jogalkalmazó egyaránt egy változtathatatatlannak kikiáltott, megmerevedett magatartási szabályrendszert tekint a büntetőjogi szankcionálás alapjának. Ebben a merev és erkölcsinek nevezett szabálykódexben a régi tilalmak éltek tovább úgy, hogy valójában elveszítették a vallási, és különösen a 20. században a társadalmi háttérüket is. Ezt tartom ezen időszak legfontosabb jellemzőjének.

A régi szabályok továbbélése folytán a kriminalizáció továbbra is igen széles körű. Ezzel kapcsolatban kiegészítésre szorul az a sommás megállapítás, hogy a „19. században általánossá vált a büntetőjogi felelősség szűkítése, illetve a büntetés lényeges enyhítése. A büntető törvények alapvetően a nemi élet szabadságát és a közerkölcsöt feltűnően sértő cselekmények büntetésére szorítkoznak”.²⁰⁷ A büntetések enyhülése a büntetőjog egészére jellemző, a büntetőjog felvilágosodással indult humanizálódásának eredménye. Ez az általános hatás érezhető a nemi bűncselekményeken is. Az igaz, hogy a kriminalizáció köre szűkül, mert már nem büntetendők a házasságon kívüli heteroszexuális cselekmények. De nem szabad elfelejteni, hogy kerítés elnevezés alatt széles körben büntetendő az ilyen nemi kapcsolat elősegítése, a házasságtörés, és a 20. század közepéig büntetendő a homoszexualitás, az állatokkal való fajtalanság. Ha szem előtt tartjuk a szabályozás korábbi alapjainak eltűnését, akkor sokkal inkább úgy kell fogalmaznunk, hogy továbbra is indo-

²⁰⁷ FEHÉR 2005, 211. p. Hasonlóan sommás megállapítást találhatunk ANGyal PÁLNÁL is, akinek a jogtárgyvédellel kapcsolatban a továbbiakban tett megjegyzései – nevezetesen, hogy a büntetendőséghez testi sértés, szabadságvonás vagy közbotrány kell – a korabeli szabályok és Angyal ismertetett nézetei fényében aligha érthetők (1937, 7. p.).

kolatlanul széles volt a kriminalizáció köre. A kriminalizáció indokolatlanságát a pusztán erkölcsre alapozás jelenti mai felfogásunk szerint.

d) A Sittlichkeitskodexek megítélését jelentősen befolyásolja a hozzájuk kapcsolódó bírói gyakorlat. Nem közömbös, hogy a morális nézetek alapján megalkotott határozatlan törvényi fogalmak mentén mekkora értelmezési szabadságot teremt magának a bíróság. Mint láttuk, ebből a szempontból döntő az, hogyan értelmezi a joggyakorlat a fajtalanság fogalmát.

Valamennyi jellemző figyelembe vételével a következő törvények alkotják a fejlődés ezen szakaszát: az 1803., 1852. és 1975. évi osztrák Btk. részben 1989-ig; az 1871. évi német Btk. egészen 1973-ig és a Csemegi-kódex. Sikertült ugyanakkor kimutatni, hogy a Csemegi-kódex mind a törvényhozási anyagokat tekintve, mind pedig a törvényre épülő bírói gyakorlat alapján mérsékeltebb moralizálást képvisel a német és osztrák törvényekhez képest.

4.3. A fejlődés *harmadik, jelenleg is tartó szakaszát* az individuális jogtárgyvédelem felerősödése jellemzi. Ennek kétirányú hatása van. Egyrészt megfelelő jogi tárgy hiányában és az ultima ratio elvére is figyelemmel dekriminalizációval jár, ez különösen a homoszexualitás, az állattal való fajtalanság és a házasságtörés büntetlenné nyilvánításában érhető tetten. Másrészt a tényleges jogtárgyvédelem érdekében kriminalizációhoz vezethet, itt elsősorban a fokozódó ifjúságvédelemre és a házasságon belüli nemi erőszak pönalizálására kell gondolnunk. E fejlődési fázis általában együtt jár a törvényi fejezetcím és terminológia átalakításával, a nemi erkölcs és a morális felhangú kifejezések törvényből való kiiktatásával.

Érdekes, hogy e reformok eltérő időben indulnak a vizsgált országokban. Ennek hátterében kimutatható az az összefüggés, hogy minél erősebb volt a moralizálás, annál hamarabb kezdődtek és annál nagyobb léptékűek voltak a reformok. Így az extenzíven kriminalizáló német joggyakorlat mellett 1969-ben és 1973-ban, a mérsékeltebb képet mutató Ausztriában pedig csak 1989-ben, egészen 2004-ig elhúzódva.

A magyar helyzet vizsgálata azzal a tanulsággal szolgál, hogy nálunk a szemléletváltás de facto és továbbra is a régi terminológia mögött korán, már 1961-ben elkezdődött és a mai napig tart. Az eredetileg is mérsékeltebb moralizálást megtestesítő Csemegi-kódex és gyakorlata mintegy fokozatosan alakul át tényleges jogtárgyvédelemmé, ennek az első és jelentős lépcsője az 1961. évi Btk. volt. A magyar fejlődést kevésbé kísérték szélsőséges változások, akár az egyik, akár a másik irányban. A hatályos Btk.-t tekintve szinte utolsó lépcsőnek látszik a terminológia jövőbeni átalakítása, amit azért kellene megtenni, hogy a törvényi kifejezéseket hozzáigazítsuk az időközben megváltozott tartalomhoz.

A terminológia változása látványos lesz ugyan, de tartalmát tekintve már korántsem akkora horderejű, mint a német nyelvű országokban. Ez persze nem jelenti azt, hogy a terminológiai reformmal lezárulhat a magyar Btk. XIV. Fejezetének átalakítása. Már most látszanak további szükséges változtatások – nem kis mérték-

ben uniós jogalkotási kötelezettségek folytán –, de ezek már az új szemlélet keretében történnek, így e tanulmányban nem térek ki rájuk.

4.4. Mint láttuk, a moralizálással való szakítás és a jogtárgy-védelem legkorábbi példája az 1813. évi bajor Btk. volt. Ugyanakkor, ha a mai helyzetet tekintjük, elmondható, hogy a jelenlegi szemléletünkhöz a Sittlichkeitskodexek is hozzájárultak. A bajor Btk-ban ugyanis e bűncselekmények szexuális jellege feloldódott az általános személyi szabadság és integritás védelmében. A mai szabályozásokat tekintve a sokat kritizált Sittlichkeitskodexek hozadéka az, hogy a nemi deliktumok specifikációja révén egy törvényi fejezetben tartották azokat, és így lehetővé tették, hogy – fontossága folytán – a mai törvények külön is értékeljék az ember szexuális integritását és megjelenítsék annak speciális védelmét.

Felhasznált irodalom

- ANGYAL PÁL: A szemérem elleni büntettek és vétségek. A magyar büntetőjog kézikönyve 14. kötet. Attila-Nyomda, Budapest, 1937.
- ARZT, GUNTHER: Sexualdelikte und Strafrechtsreform. Zeitschrift des Bernischen Juristenvereins, 1983/1. 1–26. p.
- BALOGH, ELEMÉR: Die Verdachtsstrafe als Erscheinungsform der Schuldsvermutung. Acta Jur. et Pol. Szeged, 1993. Tom. XLIV. Fasc. 2.
- BALOGH ELEMÉR: A magyar büntető anyagi jog dogmatikatörténetének kezdetei. Jogtudományi Közlöny, 1997, 469–484. p.
- BATÓ SZILVIA: A magzatelhajtás a 18–19. század magyar jogtudományában. Collega, 2002/2. 64–70. p.
- BAUER, FRITZ: Sexualstrafrecht heute. In: Sexualität und Verbrechen. Beiträge zum Strafrechtsreform (Hrsg.: Bauer et al.). Fischer Bücherei. 1963, 11–26. p.
- BÉLI GÁBOR – KAJTÁR ISTVÁN: Az osztrák (-német) büntető jogszabályok hatása a magyar jogban a 18. században (a Praxis Criminalis). In: Dolgozatok az állam- és jogtudományok köréből. Különnyomat. Janus Pannonius Tudományegyetem. Pécs, 1988, 29–64. p.
- BÉLI GÁBOR: Magyar jogtörténet. A tradicionális jog. Dialog Campus. Budapest-Pécs, 1999.
- BÉLI, GÁBOR: Strafrechtspraxis und Strafrechtswissenschaft in Ungarn im 18. Jh. In Strafrechtsgeschichte and der Grenze des nächsten Jahrtausendes (szerk./Hrsg.: Mezey, Barna). Gondolat. Budapest, 2003, 110–121. p.
- BOCKELMANN, PAUL: Zur Reform des Sexualstrafrechts. In: Festschrift für Reinhart Maurach (Hrsg.: Schroeder et al.). C.F.Müller. Karlsruhe, 1972, 391–414. p.
- BOTH ÖDÖN: Szeged város büntetőbíráskodása 1848-ban. Acta Jur. et Pol. Szeged, 1958, Tom. IV. Fasc. 1.

- BOTH ÖDÖN: A stuprum violentum a kései feudális magyar büntetőjogban (1790-1848). Acta Jur. et Pol. Szeged, 1977, Tom. XXIV. Fasc. 2.
- BÓNIS GYÖRGY: A magyar büntető törvénykönyv első javaslata 1712-ben. Angyal Szeminárium Kiadványai 26. Budapest, 1934.
- BÓNIS GYÖRGY: Buda és Pest bírósági gyakorlata a török kiűzése után: 1686-1708. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1962.
- DEGRÉ ALAJOS: A Négyeskönyv büntetőjogi elvei. Angyal szeminárium kiadványai 34. Budapest, 1936.
- DEGRÉ ALAJOS: Ürészéki peres eljárás a Dél-Dunántúlon a 18-19. században. In: Válogatott jogtörténeti tanulmányok (szerk. Mezey Barna). Osiris. Budapest, 2004, 106–129. p.
- EDVI ILLÉS KÁROLY: A Büntető törvénykönyv magyarázata. II. kötet. 2. kiadás. Budapest, 1894.
- FABRIZY, EUGEN: Strafgesetzbuch (StGB) samt ausgewählten Nebengesetzen. Kurzkommentar. Manz. 8. Aufl. Wien, 2002.
- FEGERL, GERALD: Das neue Sexualstrafrecht. Vergewaltigung und geschlechtliche Nötigung. Orac. Wien, 1995.
- FEHÉR LENKE: A házasság, a család, az ifjúság és a nemi erkölcs elleni bűncselekmények. In Fehér – Horváth – Lévai: Magyar büntetőjog. Különös rész. I. kötet. KJK. Budapest, 2005, 211–271. p.
- FINKEY FERENC: A magyar büntetőjog tankönyve. 3. kiadás. Grill. Budapest, 1909.
- FÖLDEVÁRI JÓZSEF: A házasság, a család, az ifjúság és a nemi erkölcs elleni bűncselekmények. In Magyar büntetőjog. Különös rész (szerk. Tóth Mihály). Osiris. Budapest, 2005, 185–223. p.
- GÁL LÁSZLÓ: Javallat (Az első erdélyi magyar nyelvű büntető törvénykönyv-tervezet, 1839.). Kiadja: ELTE BTK Román Filológiai Tanszék. Budapest, 1992. A bevezetőt írta és a szöveget sajtó alá rendezte HAJDU LAJOS.
- GÖSSEL, KARL HEINZ: Das neue Sexualstrafrecht. Eine systematische Darstellung für die Praxis. Walter de Gruyter. Berlin, 2005.
- GROTE, MARTIN: Recht und Moral am Beispiel der Sittlichkeitsdelikte seit dem Mittelalter. In „Aus liebe der Gerechtigkeit und um gemeines nutz willen“. Historische Beiträge zum Strafverfolgung (Hrsg. Jerouschek et al.). Tübingen, 2000, 113–134. p.
- HAJDU LAJOS: A Habsburg-birodalomban 1752–1769 között végrehajtott büntetőjogi kodifikáció jogtörténeti értékelése. Acta Fac. Pol.-Jur. Univ. Sci. Tom. V. Budapest, 1963, 81–114. p.
- HAJDU LAJOS: Az első (1795-ös) magyar büntetőkódex-tervezet. KJK. Budapest, 1971.
- HAJDU LAJOS: II. József büntető törvénykönyve Magyarországon. Jogtudományi Közlöny, 1974/ január–február. 48–55. p.
- HAJDU LAJOS: Büntett és büntetés Magyarországon a XVIII. század utolsó harmadában. Magvető. Budapest, 1985.

- HALÁSZ SÁNDOR (szerk.): A büntető törvénykönyv kommentárja. II. kötet. KJK. Budapest, 1968. A vonatkozó XV. Fejezet II. Címének szerzői Tokaji Géza és Neményi Béla. 1337–1436. p. [hivatkozás: Halász-Kommentár 1968].
- HALÁSZ ZOLTÁN: A szemérem elleni bűncselekmények. Atheneum. Budapest, 1909.
- HANACK, ERNST-WALTER: Gutachten. In: Verhandlungen des Siebenundvierzigsten Deutschen Juristentages. Nürnberg 1968. C.H.Beck. München, 1968.
- HOCHHEIMER, WOLFGANG: Das Sexualstrafrecht in psychologisch-anthropologischer Sicht. In Sexualität und Verbrechen. Beiträge zum Strafrechtsreform (Hrsg.: Bauer et al.). Fischer Bücherei. 1963, 84–115. p.
- HOLZLEITHNER, ELISABETH: Von der Notzucht zur Vergewaltigung. Paradigmenwechsel im österreichischen Strafrechtsdiskurs. In: Unzucht – Notzucht – Vergewaltigung. Definitionen und Deutungen sexueller Gewalt von der Aufklärung bis heute (Hrsg. Künzel, Christiane). Campus Verlag. Frankfurt/New York, 2003, 243–260. p.
- HULL, ISABEL V.: Sexualstrafrecht und geschlechtsspezifische Normen in den deutschen Staaten des 17. und 18. Jahrhunderts. In: Frauen in der Geschichte des Rechts. Von der frühen Neuzeit bis zur Gegenwart (Hrsg.: Gerhard, Ute). C.H.Beck. München, 1997, 221–234. p.
- JÄGER, HERBERT: Strafgesetzgebung und Rechtsgüterschutz bei Sittlichkeitsdelikten. Stuttgart, 1957.
- KIENAPFEL, DIETHELM – SCHMOLLER, KURT: Grundriß des österreichischen Strafrecht. Besonderer Teil Band III. Delikte gegen sonstige Individual- und Gemeinschaftswerte. Manz. Wien, 1999 és újabban kiadás 2005.
- KLUG, ULRICH: Rechtsphilosophische und rechtspolitische Probleme des Sexualstrafrechts. In Sexualität und Verbrechen. Beiträge zum Strafrechtsreform (Hrsg.: Bauer et al.). Fischer Bücherei. 1963, 27–47. p.
- LAUBENTHAL, KLAUS: Sexualstraftaten. Die Delikte gegen die sexuelle Selbstbestimmung. Springer. 2000.
- LUKÁCS TIBOR – TRAYTLER ENDRE: A nemi erkölcs elleni büntettek. KJK. Budapest, 1963.
- MADER, KARIN – HÖLZL, ANDREAS: Zur Sittlichkeit im Sexualstrafrecht. In: Sexualstrafrecht. Beiträge zum historischen und aktuellen Reformprozeß (Hrsg. Floßmann, Ursula). Linzer Schriften zur Frauenforschung. Band 17. Linz, 2000, 227–263. p.
- MAJOR ZOLTÁN LÁSZLÓ: Erkölcsi problémák és bűncselekmények adatai a XVIII. század első felében Bihar vármegyében. In Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve XXIII. 1996, 39–65. p.
- M. ANTALÓCZY ILDIKÓ: Bűnözés és büntetés Debrecenben a XVIII. század közepén. Csokonai Kiadó. Debrecen, 2001.
- MAYER, HELLMUTH: Die sogenannte sexuelle Revolution und das Strafrecht. In Festschrift für Ernst Heinitz (Hrsg.: Lüttger, Hans). Walter de Gruyter, 1972, 119–137. p.

- MERÉNYI KÁLMÁN: A szexuális erőszak. KJK. Budapest, 1987.
- MEZEY BARNA: Büntetőjogi töredékek a Hármaskönyvben. In Degré Alajos Emlékkönyv. Unió Kiadó. Budapest, 1995, 161–171. p.
- MEZEY BARNA: Jogfejlődésünk tradíciói. In: A magyar államiság ezer éve. Kultúra és tudomány a magyar államiság ezer évében (szerk. Gergely Jenő, Izsák Lajos). ELTE Eötvös Kiadó. Budapest, 2001, 187–213. p.
- MEZEY BARNA (szerk. és társszerző): Magyar jogtörténet. 3. kiadás. Osiris. Budapest, 2004.
- NAGY FERENC: A magyar büntetőjog általános része. Korona Kiadó. Budapest, 2004.
- NAGY FERENC: A házasság, a család, az ifjúság és a nemi erkölcs elleni bűncselekmények. In A magyar büntetőjog különös része (szerk. Nagy Ferenc). Korona Kiadó. Budapest, 2005, 261–318. p.
- NAGY FERENC – SZOMORA ZSOLT: A házasság, a család, az ifjúság és a nemi erkölcs elleni bűncselekmények (Btk. XIV. Fejezet) de lege ferenda I–II. rész. Büntetőjogi Kodifikáció. 2004. évi 1. és 2. szám.
- PAULER TIVADAR: Büntetőjogtan. II. kötet. 2. kiadás. Kiadja: Pfeifer Ferdinánd. Pest, 1870.
- SCHICK, PETER J.: §§ 201–212. In: Wiener Kommentar zum Strafgesetzbuch (Hrsg.: Höpfel et al.). 2. Aufl. 31. Lieferung. Wien, 2001. (hivatkozás: Schick-WK)
- SCHMOLLER, KURT: Unzureichendes oder überzogenes Sexualstrafrecht? In: Strafrechtliche Probleme der Gegenwart. Ottenstein, 2000, 15–73. p.
- SCHROEDER, FRIEDRICH-CHRISTIAN: Das neue Sexualstrafrecht. Entstehung – Analyse – Kritik. C.F.Müller. Karlsruhe, 1975.
- SCHULTHEISZ EMIL: A nemi erkölcs elleni büntettek de lege lata. KJK. Budapest, 1966.
- SCHULTZ, HANS: Die Revision des schweizerischen Sexualstrafrecht. Schweizerische Juristenzeitung. 1982/15. 245–254. p.
- SEELMANN, KURT: Rechtsphilosophie. 3. Aufl. C.H.Beck. München, 2004.
- SINKU PÁL: A házasság, a család, az ifjúság és a nemi erkölcs elleni bűncselekmények. In Belovics – Molnár – Sinku: Büntetőjog. Különös Rész. 5. kiadás. HvgOrac. Budapest, 2005, 209–247. p.
- STRATENWERTH, GÜNTER – JENNY, GUIDO: Schweizerisches Strafrecht. Besonderer Teil I: Straftaten gegen Individualinteressen. 6. Auflage. Stämpfli. Bern, 2003.
- SZLEMENICS PÁL: Magyar fenyítő törvény. 4. kiadás. Kiadja: Heckenast Gusztáv. Pest, 1865.
- SZOKOLAY ISTVÁN: Büntető Jogtan. Kiadja: Heckenast Gusztáv. Pest, 1848.
- SZOMORA ZSOLT: Az erőszakos szexuális bűncselekmények az osztrák büntetőjogban. Acta Jur et. Pol. Szeged, 2005, Tom. LXVII. Fasc. 20.
- TARR ÁGNES: A homoszexualitás jogelméleti megközelítésének egyes aspektusai, különös tekintettel a Devlin-Hart vitára. Jogelméleti Szemle, 2005/4. <http://jesz.ajk.elte.hu/tarr24.html>

TRECHSEL, STEFAN: Schweizerisches Strafgesetzbuch. Kurzkommentar. 2. Auflage. Schultess. Zürich, 1997.

Felhasznált joganyagok

- 294 der Beilagen XXII. GP – Regierungsvorlage – Materialien. – a 2004. évi osztrák büntetőnovella kormány-előterjesztésének anyagai.
- Auszüge aus der Bundestagrucksache IV/650 vom 4. Oktober 1962.* In Sexualität und Verbrechen. Beiträge zum Strafrechtsreform (Hrsg. Bauer et al.). Fischer Bücherei. 1963. Anhang. 363. s köv. p. – az 1962. évi németországi Btk.-javaslat szövegének és indokolásának kivonata.
- Az 1961. évi V. törvény (Btk.) miniszteri indokolása* [hivatkozás: Indokolás-1961, oldalszám].
- Dokumentation zum Strafgesetzbuch.* Hrsg.: Bundesministerium für Justiz. Wien, 1974. [hivatkozás: Dokumentation zum öStGB].
- Entscheidungen des Bundesgerichtshofes in Strafsachen.* Carl Heymanns Verlag – a német Szövetségi Legfelsőbb Bíróság határozatainak hivatalos gyűjteménye [hivatkozás: BGHSt kötetszám, esetszám, oldalszám].
- FAYER LÁSZLÓ: Az 1843-iki büntetőjogi javaslatok anyaggyűjteménye. Kiadja: Magyar Tudományos Akadémia. Budapest. I. kötet, 1896; II. kötet, 1898; III. kötet, 1900. [hivatkozás: kötetszám, oldalszám].
- LÁSZLÓ JENŐ (szerk.): Az 1978. évi IV. törvény (Btk.) előkészítése. VIII. kötet. IM. Budapest, 1989. [hivatkozás: László-Előkészítés, oldalszám].
- LŐW TOBIÁS (szerk.): A magyar Büntetőtörvénykönyv és teljes anyaggyűjteménye. Budapest, 1880. [hivatkozás: kötetszám, oldalszám].
- Strafrechtsänderungsgesetz 2004.* BGBl I 2004/15. (Bundesgesetzblatt für die Republik Österreich. Jahrgang 2004. Teil I., Ausgegeben am 1. März 2004.) – a 2004. évi osztrák büntető novella.

ZSOLT SZOMORA

SITTlichkeit ALS RECHTSGUT?

(Historische Aspekte in dem ungarischen, deutschen und österreichischen Strafrecht)

(Zusammenfassung)

Als Hauptzweck des Beitrages untersucht der Verfasser, welche Schutzinteressen, d.h. Rechtsgüter standen in dem Hintergrund der Kriminalisierung von Sexualdelikten während der historischen Entwicklung des Strafrechts. Um diese Frage zu beantworten, wird die Entwicklung des deutschen, österreichischen und ungarischen Strafrechts verglichen.

Als Ergebnis werden drei Entwicklungsstufen festgestellt. In der ersten Periode können kollektive Rechtsgüter im Hintergrund der Sexualstraftaten entdeckt werden, so die Sippe, die Familie, die Einehe und später die öffentliche Sittlichkeit. Diese Etappe wird von dem Josephinischen Strafgesetz abgeschlossen.

Zu der zweiten Entwicklungsphase gehören die Strafgesetzen, die die Sittlichkeit in den Mittelpunkt des strafrechtlichen Schutzes und den Unzucht in den Mittelpunkt der gesetzlichen Tatbestände stellen (ab Mitte 19. Jahrhunderts bis letzte Drittel 20. Jahrhunderts).

Der Schutz von Individualrechtsgütern statt Sittlichkeit ist charakteristisch für die dritte, auch heute zu beobachtende Entwicklungsperiode.